

LET

Udruga za unapređenje kvalitete življenja
Life Quality Improvement Organisation

FLIGHT

Priručnik za stručne radnike

#Cyberbullying_out!

Autorice Iva Jovović
Dora Širanović

Urednica Iva Jovović

Grafičko oblikovanje AD Grafika

Tisak LDK

Naklada 100 primjeraka

Izdavač Udruga za unapređenje Kvalitete življenja „LET“
2022.

*Korišteni su radovi djece
koja su bila uključena u
projekt #Cyberbullying_out:
Nela Mladić*

Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost Udruge za unapređenje kvalitete življenja „LET“.

Izradu ove publikacije omogućio je Središnji državni ured za demografiju i mlade

Predgovor	5
1. Uvod	7
2. Što je to cyberbullying?	9
2.1. Vrste i oblici cyberbullyinga	10
2.2. Razlike i sličnosti s tradicionalnim vršnjačkim nasiljem.....	12
2.3. Posljedice cyberbullyinga	14
3. Normativni okvir	17
3.1. Međunarodni	17
3.2. Europski	18
3.3. Nacionalni.....	19
4. Opseg problema u Hrvatskoj	23
5. Pregled postojećih protokola postupanja.....	29
6. Pomoć i podrška djetetu i obitelji – kako je pružiti.....	33
6.1. Stručnjaci, ustanove, institucije.....	33
6.2. Neformalna pomoć i podrška (obitelj, okolina).....	34
7. Suradnja relevantnih dionika.....	39
8. Prevencija.....	41
8.1. Preventivni programi.....	41
8.2. Primjeri dobre prakse u Hrvatskoj.....	43
Literatura.....	49

#cyberbullying_out

* Anketa

provedena je anketa na 180 mladih ispitanika

27%

67% zna točno što je cyberbullying

73%

76% zna točno što je cyberbullying

73%

mladih zna što je cyberbullying

97%

mladih je prepoznalo cyberbullying u tvrdnji širenja laži ili objavljivanja fotografija koje imaju cilj osramotiti nekoga na društvenim mrežama te slanje pogrđnih poruka ili prijetnji

31%

mladih je osobno doživjelo cyberbullying ; 13% više puta, a 17% jednom

52%

mladih zna kako spriječiti da njihove privatne informacije i fotografije ne budu krivo iskorištene. Od kojih je 57% maloljetnika i 51% punoljetnika

48%

mladih bi moglo izdržati jedan dan bez interneta, ali s velikim poteškoćama

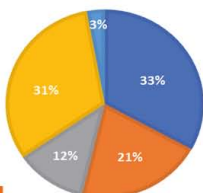

30%

mladih je imalo iskustva s roditeljskim nadzorom; od čega je to iskustvo više bilo kod studenata

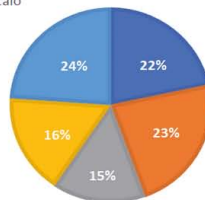
Kome se mladi obraćaju u slučaju da su sami žrtve

- Roditelji
- Nastavnici i stručne osobe
- Nikome
- Policija
- Prijatelji

Kome se mladi obraćaju u slučaju da je netko drugi žrtva

- Roditelji
- Stručne osobe
- Ostalo
- Policija
- Nastavnici i profesori

Predgovor

Tehnologija iz godine u godinu sve više napreduje te sve više vremena provodimo na mobitelima, različitim aplikacijama i društvenim mrežama. Tehnološki napredak najviše utječe na djecu. Novim generacijama mobiteli i društvene mreže način izražavanja, bijeg od stvarnosti i napornih roditelja, mjesto gdje se osjećaju samopouzdaniji i slobodniji nego u stvarnosti, mogu reći što god požele, slušati glazbu gdje god i kad god to požele. Oni tzv. net generacija, koja je odrasla na digitalnim medijima. Vršnjačko nasilje se iz prostora škole i ulice, prelilo i u prostor interneta, gdje se opetovano ponavlja, nema vremenski okvir te za njega koristimo termin **cyberbullying** tj. vršnjačko elektroničko nasilje. Djecu i mlade ne možemo udaljiti od interneta i društvenih mreža – one su postale sastavni dijelovi naših života. Međunarodne konvencije pristup digitalnim medijima i medijsku pismenost uvrštavaju u osnovna prava djeteta.

Ono što možemo učiniti je zaštititi djecu u digitalnom svijetu. *Opći komentar br. 25 (2021) o dječjim pravima u odnosu na digitalno okruženje* potvrđuje da se *Konvencija o pravima djeteta* primjenjuje i u digitalnom svijetu. Prema postojećim protokolima i propisima u Republici Hrvatskoj vršnjačkim nasiljem smatra se svako namjerno fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno prema djeci i mladima od strane njihovih vršnjaka učinjeno s ciljem povređivanja **neovisno o mjestu izvršenja**. Za nasilje učenika izvan prostora škole ili vremena nastave svoje stajalište je Agencija za odgoj i obrazovanje donijela još 2017. godine, navodeći da su škole dužne djelovati u svakom slučaju nasilja svojih učenika, bez obzira na to kojem mjestu se ono dogodilo. Stoga je za prevenciju i sprečavanje *cyberbullyinga* važna pravovremena i s protokolom usklađena reakcija stručnim djelatnika u odgojno-obrazovnoj ustanovi, a potom i stručnim djelatnika centara za socijalnu skrb i policijskih uprava i postaja. Zbog toga što se trendovi u modernim tehnologijama neprestano mijenjaju, nužna je i kontinuirana edukacija stručnih osoba koje rade s djecom, ali i roditelja, kako bi znali prepoznati potencijalne indikatore nasilja. Iznimno je važna i suradnja između svih sektora – znanosti, obrazovanja, socijalne skrbi, zdravstva i pravosuđa. Za kraj, od presudne je važnosti širenje medijske pismenosti među djecom i mladima, ali i roditeljima i stručnjacima, te općenito čitavim društvom

Iva Jovović, dipl.soc.rad.

1. Uvod

Danas oko 85% djece ima pristup Internetu, a njih 95% ima računalo kod kuće, odnosno, svaki treći adolescent koristi društvene mreže od 3 do 5 sati dnevno, a svaki peti adolescent više od 5 sati dnevno (Poliklinika za zaštitu djece i mladih, 2019). Društvene mreže postale su svakodnevnicom svakoga od nas, što je posebno došlo do izražaja za vrijeme pandemije COVID-a 19. Dobar dio naših života premjestio se u online sferu, uključujući i živote djece i mladih. Tako slobodno možemo reći da se i vršnjačko nasilje djelomično premjestilo na Internet to dolazi do sve većega prepoznavanja problema vršnjačkoga elektroničkoga nasilja ili tzv. *cyberbullyinga*. Vršnjačko elektroničko nasilje ili *cyberbullying* je ponavljajuće namjerno nanošenje štete drugima računalom, mobilnim ili drugim električnim uređajima (Hinduja i Patchin, 2015). *Cyberbullying* ima određene specifičnosti u odnosu na klasično vršnjačko nasilje. Tradicionalno nasilje najčešće se događa u školama. Žrtva u školi može biti izložena nasilju, najčešće fizičkom, ali kad dođe kući osjeća se sigurno. Kod *cyberbullyinga*, žrtva može biti neprestano izložena u nasilju, odnosno dokle god ima pristup internetu, bilo to kod kuće, u školi ili na nekom drugom mjestu (Strabić i Tokić Milaković, 2016). *Cyberbullying* karakterizira i anonimnost – što znači da za razliku od klasičnog vršnjačkoga nasilja, žrtve ne znaju pravi identitet počinitelja, što kod njih izaziva dodatnu frustraciju i osjećaj nemoći (Wang i Ngai, 2020, prema Agus i sur., 2021). Također, zbog naravi virtualnog svijeta, izvjesna je vjerojatnost ponavljanja doživljaja nasilja nad istim događajima. Iako objava sadržaja s ciljem omalovažavanja osobe predstavlja jednokratani nasilni čin, a ne nužno opetovano zlostavljanje, svaki novi komentar, broj pregleda i slične radnje mogu voditi ponovljenom doživljaju izloženosti nasilju (Tokunaga, 2010). Kod *cyberbullyinga* izostaje i neverbalna komunikacija, što kod počinitelja može smanjiti osviještenost o vlastitom ponašanju te smanjiti strah od rizika da će biti uhvaćen (Argus i sur., 2021), a interpretacija poruke se prepušta primatelju (Ackers, 2012, prema Jeleč i sur., 2020).

Zbog navedenoga, postoje određene teškoće kod prevencije i sprečavanja *cyberbullyinga*. Prepoznavanje elektroničkoga nasilja, odnosno prevencija i intervencije usmjerene na isto, predstavljaju izazov za stručnjake u školama jer se elektroničko nasilje može odvijati istovremeno izvan i unutar prostora škole, a i kada se odvija izvan škole, i dalje je u njoj prisutno na digitalnim uređajima učenika (Gaffney i Farrington, 2018 prema Jeleč i sur., 2020). Kod prevencije elektroničkoga nasilja potrebno je obuhvatiti zakonsku i pravnu regulativu korištenja medija, te u nastavni sadržaj uklopiti znanja o sigurnom korištenju interneta, kao i eventualnom protokolu postupanja, odnosno nužno je obuhvaćanje tehnološkog pristupa prevenciji ili smanjivanju nasilja (Snakeborg i sur., 2011).

Stoga je cilj izrade ovoga priručnika da se u okviru cjeloživotnog obrazovanja stručnjaci različitih struka upoznaju s aktualnim znanstveno utemeljenim spoznajama u području različitih pojava vršnjačkog elektroničkog nasilja među djecom i mladima s ciljem prevencije, tj. zaštite djece od nasilja. Priručnik će obuhvaćati definiranje pojma *cyberbullyinga*, njegove vrste i pojavne oblike, daje uvidu razlike i sličnosti *cyberbullyinga* s klasičnim vršnjačkim nasiljem te opisuje posljedice *cyberbullyinga* za žrtve i počinitelje. Potom se daje uvid u normativni okvir, međunarodne konvencije, europske strategije i preporuke te implementaciju istih u hrvatsko zakonodavstvo kada se radi o nasilju među djecom. Zatim, slijedi pregled postojećih istraživanja na temu elektroničkog nasilja provedenih u Hrvatskoj te pregled postojećih protokola postupanja vezanih uz nasilje među djecom. Na kraju ćemo prikazati kako pružiti formalnu i neformalnu podršku djetetu, objasniti važnost preventivnih programa i međusektorske suradnje te prikazati primjere dobre prakse u Hrvatskoj.

2. Što je to *cyberbullying*?

Elektroničko nasilje, obuhvaća svako ponašanje koje zadire u moderne tehnologije, a u kojem komunikacija između pojedinaca i/ili skupina uključuje poruke agresivnog karaktera, čiji je cilj nanošenje neugode ili povrede drugim osobama (Tokunaga 2010). Postoje različite definicije elektroničkog nasilja, oko kojih između stručnjaka još uvijek nije postignut konsenzus. Većina ih uključuje javno vrijeđanje i izrugivanje osobe putem komentara na društvenim mrežama i forumima, dijeljenje privatnih poruka bez znanja i pristanka ili objavljivanje i prosljeđivanje fotografija i/ili videa bez pristanka (Brewer i Kerlake 2015, prema Jeleč i sur., 2020). Neke definicije uključuju i uvredljive poruke i pozive s ciljem zastrašivanja, ucjene ili prijetnje žrtvi, te širenje laži kojima je cilj ugroziti ugled u društvu određene osobe (Machimbarrena i Garaigordobil, 2018, prema Jeleč i sur., 2020). Elektroničkim nasiljem se općenito smatra svaka zlonamjerna i ponavljana uporaba informacijskih i komunikacijskih tehnologija kako bi se nekoj osobi nanijela šteta (Belsey, 2012, prema Jeleč i sur., 2020).

Vršnjačko elektroničko nasilje ili tzv. *cyberbullying*, oblik je vršnjačkog nasilja, no među stručnjacima još uvijek ne postoji dogovor oko njegove definicije. To stvara teškoće u njegovoj identifikaciji, intervencijama i prevenciji (Betts i sur., 2016, prema Jeleč i sur., 2020). Neki autori definiraju *cyberbullying* uključujući kriterije klasičnog vršnjačkog zlostavljanja, odnosno kao **ponavljajuće i namjerno nanošenje štete drugima računalom, mobilnim ili drugim električnim uređajima** (Hinduja i Patchin, 2015). S druge strane, neki autori zalažu se za definiranje elektroničkog nasilja kao pojave koja uključuje širi set nasilnih ponašanja u virtulanom kontekstu (Vejmelka i sur., 2016).

Cyberbullying ima specifične karakteristike, a to su:

- **Anonimnost** – Žrtve najčešće ne znaju identitet počinitelja, što kod njih izaziva dodatnu nemoć i frustraciju. Neka istraživanja ukazuju da tek 40-50% žrtava zna identitet počinitelja (Wang i Ngai, 2020, prema Agus i sur., 2021).
- **Brzo širenje informacija** – Mnoge radnje u virtulanom svijetu su javne i dosežu velik broj ljudi. Žrtve nisu u mogućnosti maknuti sadržaj jednom kad on postane dostupan široj javnosti. *Cyberbullying* doseže širu populaciju putem internetskih platformi i društvenih mreža (Palladino i sur., 2017, prema Agus i sur., 2021).
- **Nedostatak kontakta uživo između nasilnika i žrtve** – Zbog isključivo pisane komunikacije između počinitelja i žrtve i nedostatka neverbalne komunikacije, kod počinitelja se može pojaviti manja osviještenost o vlastitom ponašanju te smanjiti strah od rizika da će biti uhvaćen (Agus i sur., 2021).
- **Roditeljska kontrola** - Nedostatak adekvatne roditeljske kontrole povećava rizik od *cyberbullyinga*. Istraživanje koje su proveli Wang i sur. (2019) pokazalo je da adoles-

centi s visokom razinom roditeljskog nadzora i podrške iskazuju manje sudjelovanje u *cyberbullyingu*, bilo kao žrtve ili zlostavljači (Agus i sur., 2021).

Zbog naravi virtualnog svijeta, izvjesna je vjerojatnost ponavljanja doživljaja nasilja nad istim događajima. Iako objava sadržaja s ciljem omalovažavanja osobe predstavlja **jednokratni nasilni čin**, a ne nužno opetovano zlostavljanje, **svaki novi komentar, broj pregleda i slične radnje mogu voditi ponovljenom doživljaju izloženosti nasilju** (Tokunaga, 2010). Također, drugi korisnici interneta kojima je sadržaj u nekom trenutku vidljiv mogu spomenutu objavu bilo kada proslijediti, objaviti i učiniti dostupnom (Grigg, 2010, prema Vejmekla i sur., 2016). Poruke koje se dostavljaju elektroničkim putem **ne prate paralingvistički znakovi i govor tijela** koji primatelju poruke pomažu da bolje shvati namjeru i smisao poruke, već se interpretacija prepušta primatelju (Ackers, 2012, prema Jeleč i sur., 2020). Nadalje, element štete kao posljedice elektroničkog zlostavljanja djece je ključan, ali ponekad manje očigledan i prepoznatljiv u virtualnom okruženju (Vandebosch i Van Cleemput, 2008, prema Strabić i Tokić Milaković, 2016). S obzirom da **djeca sklona vršenju nasilja putem interneta ne vide osobu kojoj nanose štetu niti posljedice takvog ponašanja**, Patchin i Hinduja (2015) drže kako nije opravdano nastalu štetu promatrati iz perspektive mladih koji se nasilnički ponašaju, jer su oni obično skloni racionalizaciji i umanjivanju posljedica svojih radnji (Strabić i Tokić Milaković, 2016). Zbog naravi virtualnog okruženja postoji izvjesna vjerojatnost opetovanosti nasilnih postupaka (Patchin i Hinduja, 2015). **Pritom i samo jednokratna objava nasilnog sadržaja na internetu može doprinijeti ponovljenom doživljaju nasilja osobe koja mu je izložena i to svaki puta kada je online** (Strabić i Tokić Milaković, 2016). Istraživanja dodatno naglašavaju da svjedoci elektroničkog nasilja i sekundarni počinitelji elektroničkog nasilja (pojedinci koji prosljeđuju dobiveni eksplicitni ili povrjeđujući sadržaj) pokazuju manje empatije s dobi i višom razinom obrazovanja (Myers i Cowie, 2019 prema Jeleč i sur., 2020).

2.1. Vrste i oblici cyberbullyinga

Postoje dva oblika nasilja putem interneta – izravan ili **direktan napad** i napad preko posrednika ili **indirektan napad**. U izravnom napadu počinitelj izravno vrši nasilje nad žrtvom, dok se napad preko posrednika događa kada počinitelj napada pojedinca preko treće osobe koja, najčešće, toga nije svjesna (Krmek, 2007, prema Hodak Kodžman i sur., 2013). U direktnom napadu nasilnik izravno vrši nasilje nad žrtvom, a to se odnosi na situacije u kojoj žrtva prima uznemirujuće poruke, ukrade joj se ili promijeni lozinka za e-mail, kada netko preuzme njene privatne podatke i koristi se njima, kada se šalju uvredljive slike i drugi neprimjereni sadržaji, kada netko objavi privatne podatke ili neistine na internetu i kada se osobe lažno predstavljaju. Napadom se smatra i kad osoba šalje viruse, neželjenu poštu ili pornografiju na e-mail ili mobitel. Jedan od primjera neizravnog napada je taj da osoba sazna lozinku e-maila od druge

osobe i na taj način s njegove e-mail adrese može slati uznemirujuće poruke njegovim prijateljima i bližnjima ili može ostavljati neprimjerene poruke na drugim društvenim mrežama. Nasilje preko posrednika, odnosno indirektan napad, zapravo je najopasnija vrsta elektroničkog nasilja jer u većini slučajeva uključuje odrasle osobe koje mogu imati loše namjere (Batori i sur., 2020).

Uključenost djece u *cyberbullying* manifestira se na različite načine. Prema Willardu (2007) **8 je vrsta nasilja putem interneta** bez obzira na vrstu elektroničkih medija koju počinitelji nasilja koriste:

- **Vrijeđanje** koje uključuje vulgaran rječnik, uvrede i prijetnje koje imaju za cilj izazivanje bijesa, poniženja i tuge. Najčešće je to javno nasilje koje mogu vidjeti i druge osobe koje nisu uključene u raspravu.
- **Uznemiravanje** koje uključuje konstantno slanje uvredljivih, neprijateljskih i provokativnih poruka. Cilj je dovođenje žrtve u ponižavajuću poziciju i pokazivanje moći počinitelja. Napad tekstualnim porukama odnosi se na slanje stotina poruka određenoj osobi. Razlika između uznemiravanja i vrijeđanja je ta da uznemiravanje traje puno duže.
- **Ogovaranje i klevetanje** odnosi se na objavljivanje lažnih izjava na internetu kao da su točne s ciljem da se određena osoba ponizi. Uključuje slanje i objavljivanje neistinitih i uvredljivih informacija o drugoj osobi s namjerom ugrožavanja njenog ugleda.
- **Lažno predstavljanje (*catfish*)** koje uključuje stvaranje lažnog profila, hakiranje ili neovlašteno korištenje tuđeg online računa. Cilj je slanje poruka, slika, video zapisa i drugih sadržaja u ime te osobe s namjerom da se izazove neugoda kod žrtve ili kako bi se uništio njen ugled i prekinula prijateljstva.
- **Javno razotkrivanje, odnosno nedozvoljeno priopćavanje.** Počinitelj šalje drugim osobama ili javno objavljuje informacije koje mu je žrtva poslala u povjerenju. Cilj javnog razotkrivanja je da se druga osoba povrijedi i ponizi ili kako bi se osvetili nekome.
- **Obmanjivanje** koje također uključuje javno objavljivanje privatnih informacija o drugoj osobi, ali je naglasak na prevarama koje se koriste kako bi se drugu osobu navelo da otkrije svoje tajne ili određene informacije kojih se srami, a zatim se te iste informacije objavljuju i prosljeđuju drugima.
- **Isključivanje** koje podrazumijeva namjerno izbacivanje iz online grupa ili zajednice što može imati jako intenzivan emocionalni utjecaj.
- **Uhođenje** koje uključuje neželjeno i kontinuirano praćenje osobe. Također se može odnositi na neprestano pokušavanje uspostavljanja neželjenog kontakta. Karakterizira ga konstantno slanje štetnih poruka koje su zastrašujuće i uvredljive te uključuje i prijetnje.

Osvrćući se na turbulentnost i revolt mladih adolescenata sve više je populariziran trend **flaminga** i **happy slappinga**. **Flaming** označava grubo online sukobljavanje slanjem vulgarnih i uvredljivih poruka (Strabić i Tokić Milaković, 2016.). **Happy Slapping** je termin koji nema veze sa srećom, označava snimanje ili fotografiranje žrtve koje ne zna da će biti napadnuta. Snimljeni materijali šire se putem interneta i društvenih mreža. **Happy Slapping** je ujedinjenje tradicionalnog nasilja „licem u lice“ i elektroničkog nasilja (Chan i sur., 2012).

U posljednje vrijeme, sve se više govori o pojavi **sextinga** i **sextortiona**, njihovom utjecaju na mentalno zdravlje te posljedicama koje mogu izazvati, osobito među mladima. **Sexting** podrazumijeva **razmjenu ili slanje provokativnih ili seksualno eksplicitnih slika, poruka, videa**. Može se odnositi isključivo na razmjenu tekstualnih poruka sa seksualnim sadržajem, a nerijetko se razvije do razmjene seksualno eksplicitnih fotografija i snimaka bilo slanjem fotografija ili razodijevanjem i drugim seksualiziranim ponašanjima pred web kamerom (kao *live streaming* ili *cam sex*) (Ministarstvo unutarnjih poslova, 2022). **Sextortion** je **oblik ucjenjivanja** koji počinitelj obavlja putem interneta i uključuje neki oblik prijetnje, najčešće da će objaviti ili proslijediti seksualno eksplicitne fotografije ako se žrtva na neki način ne uključi u daljnje seksualne aktivnosti (Wolak, 2017, prema Poliklinika za zaštitu djece i mladih, 2019). Nagovor kod mladih najčešće vrši partner/ica, potom prijatelji, netko tko im se sviđa i poznaju ga uživo, ili netko tko im se sviđa, a ne poznaju ga uživo (Poliklinika za zaštitu djece i mladih, 2019). Snimke intimnih i privatnih aktivnosti koji se koriste za osvetu nakon prekida veze ili za seksualne ucjene (*sextortion*) sve češće se šire internetskim prostorom i ugrožavaju mlade osobe, osobito djevojke pri čemu kod žrtava mogu izazvati ozbiljne posljedice, uključujući i pokušaje samoubojstva (Ministarstvo unutarnjih poslova, 2022).

2.2. Razlike i sličnosti s tradicionalnim vršnjačkim nasiljem

Istraživanja su pokazala da određeni kontekstualni i empirijski aspekti elektroničkog nasilja slični su tradicionalnom obliku vršnjačkog nasilja, no važno je istaknuti da postoje i određene razlike (Bilić, 2014). Određeno ponašanje djece može se smatrati **vršnjačkim nasiljem** (eng. *bullying*) ako ono uključuje:

- namjerno negativno postupanje
- nanošenje štete drugom djetetu
- obilježje opetovanosti
- prisutnosti neravnoteže snaga između djeteta koje čini i onog koje doživljava takvo ponašanje (Olweus, 1998, prema Strabić i Tokić Milaković, 2016).

Međutim, nasilna ponašanja među djecom ne moraju nužno uključivati sve spomenute karakteristike, već djeca mogu činiti i doživljavati širi spektar nasilnih postupanja (Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012 prema Strabić i Tokić Milaković, 2016). Prema tome,

nasilje među djecom (eng. *peer violence*) se smatra nadređenim i širim pojmom od vršnjačkog zlostavljanja te se može očitovati na različite načine. U kontekstu specifičnosti **elektroničkog nasilja** autori ističu njegovu kontinuiranost (izloženost nasilju tijekom vremena), doseg (s obzirom na broj ljudi koji vide nepoželjan sadržaj) i mogućnost anonimnosti počinitelja (Myers i Cowie, 2019; Peebles, 2014, prema Jeleč i sur., 2020). **Elektroničko nasilje može biti prisutno među učenicima u školi, a da su učitelji, nastavnici, stručni suradnici, ostali zaposlenici škole i učenici nisu svjesni toga da se događa** (Kavuk-Kalender i Keser, 2018 prema Jeleč i sur., 2020). U školama postoji veća vjerojatnost da će netko od učenika ili nastavnika svjedočiti vrijeđanju ili fizičkim napadima između učenika nego kod elektroničkog nasilja, kada žrtva može duže vrijeme primati neželjene poruke vrijeđajućeg sadržaja, a da nitko tome ne svjedoči (Waasdorp i Mehari, 2019 prema Jeleč i sur., 2020). **Tradicionalni oblik vršnjačkog nasilja prestaje kada žrtva i počinitelj nisu u neposrednoj blizini** (npr. u školskom okruženju), **što kod elektroničkog nasilja nije slučaj**, s obzirom na to da je žrtva izložena nasilju i kad nije fizički blizu počinitelja. (Cotter i McGilloway, 2011, prema Jeleč i sur., 2020). Navedena obilježja elektroničkog nasilja pridonose postizanju dodatne moći počinitelja, dok se žrtva dovodi u neravnopravnu i naizgled bezizlaznu poziciju (Bilić, 2014). Sukladno tome, djeca u poziciji žrtve elektroničkog nasilja osjećaju se bespomoćno, odnosno percipiraju da ne postoji mogućnost prekida prema njima usmjerenih zlostavljачkih ponašanja (Völlink, Bolman, Dehue i Jacobs, 2013, prema Jeleč i sur., 2020).

Jedna od komponenta zlostavljanja među djecom uključuje neravnotežu snaga, koja se kod klasičnog nasilništva očituje u fizičkoj, psihološkoj ili socijalnoj nadmoći djeteta sklonog nasilnom ponašanju u odnosu na ono kojem je takvo ponašanje usmjereno. Za razliku od toga, superiornost djeteta koje nasilno postupa putem elektroničkih medija proizlazi iz informatičkih znanja i vještina te posjedovanja ili dostupnosti sadržaja kojima je svrha nanošenje štete (Patchin i Hinduja, 2015). Tako se nadmoć djeteta u virtualnom okruženju može izraziti kroz kontroliranje tema u raspravama na internetu, izazivanje sukoba slanjem virtualnih poruka neprimjerenog sadržaja ili višim statusom u virtualnim zajednicama (Shariff i Gouin, 2006, Menesini i Nocentini, 2009 prema Strabić i Tokić Milaković, 2016). Također, uloga „publike“ koja svjedoči virtualnom nasilju je složenija u odnosu na onu kada je riječ o klasičnom nasilju. Naime, klasični oblici vršnjačkog nasilja mogu se odvijati bez prisutnosti promatrača ili pred relativno ograničenom skupinom djece koja neposredno svjedoče agresivnom ponašanju. Međutim, posredstvom informacijsko-komunikacijskih tehnologija, isti akti nasilja izvršeni od strane nekog djeteta u jednom trenutku (npr. objava kompromitirajućeg sadržaja na internetu) mogu biti bilo kada u kasnijem periodu ponovno pregledani, komentirani ili distribuirani od strane druge osobe koja je prethodno svjedočila takvom činu, čime ona također preuzima ulogu počinitelja elektroničkog nasilja (Slonje i sur., 2012 prema Tokić Milaković, 2016).

Dakle, konsenzus o odnosu klasičnog i elektroničkog zlostavljanja i nasilja među djecom još uvijek nije u potpunosti postignut. Neki autori smatraju vršnjačko zlostavljanje jedinstvenim fenomenom (Beran i Li, 2007, Mehari, Farell i Le, 2014 prema Strabić i Tokić Milaković, 2016), a nasilna ponašanja među djecom koja se odvijaju u virtualnom kontekstu tek nastavkom klasičnog nasilnog ponašanja, odnosno novim modalitetom iste pojave (Strabić i Tokić Milaković, 2016). Kako bi se ponašanje djece smatralo zlostavljanjem, bilo da se odvija u neposrednoj interakciji ili u virtualnom okruženju, važno je da uključuje opetovana agresivna postupanja s namjerom nanošenja štete pri čemu se javlja neravnoteža snaga između djeteta koje čini i onog koje doživljava takvo postupanje. Prema tome, obje pojave u određenoj mjeri zadovoljavaju temeljne kriterije definicije vršnjačkog zlostavljanja (Olweus, 1998, prema Strabić i Tokić Milaković, 2016). U tom smislu, elektroničko nasilje među djecom se može smatrati jednim od indirektnih oblika agresivnog postupanja koja se ne odvijaju u interakciji «licem u lice» (kao što je slučaj kod klasičnog relacijskog nasilja), već posredstvom elektroničkih medija (Beran i Li, 2007 prema Strabić i Tokić Milaković, 2016).

Važno je naglasiti da elektroničko nasilje predstavlja posebnu opasnost s obzirom na to da ima doseg koliko i tehnologija koju počinitelj i žrtva koriste. Neprestana uključenost velikog broja ljudi na komunikacijske uređaje otežava kontroliranje, a time i prevenciju zlostavljačkih ponašanja putem interneta (Morgan, 2013, prema Jeleč i sur., 2020). U slučaju elektroničkog nasilja snaga počinitelja ne leži u fizičkoj nadmoćnosti nad žrtvom, kao u tradicionalnom nasilju, već u tehnološkoj snalažljivosti i upućenosti, što stvara novu dinamiku između počinitelja i žrtve, ali i odgovornih osoba koje gube moć nad počiniteljem kada ne mogu pratiti korak s tehnološkim novostima. Šteta koja se nanosi žrtvi vidljiva je neograničenom broju promatrača koji mogu javno svjedočiti žrtvinoj boli i poniženju te sami postati počinitelji ako se uključe u zlostavljanje žrtve (Starcevic i Aboujaoude, 2015, prema Jeleč i sur., 2020).

2.3. Posljedice cyberbullyinga

U posljednjem se desetljeću sve veći broj istraživanja bavi posljedicama elektroničkog nasilja po mentalno zdravlje djece i mladih, a rezultati sustavno pokazuju da je elektroničko nasilje u porastu te da su posljedice po mentalno zdravlje negativne kako za žrtve, tako i za počinitelje (Jeleč i sur., 2020).

Izloženost *cyberbullyingu* nosi rizik dugotrajnih i intenzivno negativnih posljedica za svaku osobu – a naročito za mlade, koji rizike ne sagledavaju uvijek kritički, a često ih nisu ni svjesni. (Vejmelka, i sur., 2016). Žrtve su često povezivane s prediktorom niskog samopouzdanja, lošijeg odnosa s roditeljima, nedostatak podrške obitelji i prijatelja. S druge strane profilu nasilnika pridonose problemi u ponašanju, niži stupanj samokontrole, emocionalne kompetencije, izostanak obiteljske povezanosti i nadzora, strogo discipliniranje i kažnjavanje. Posljedice viktimizacije povezuje se s niskim sa-

mopoštovanjem, strahom, frustracijom, depresijom i anksioznošću. Krajnji mogući i najnepogodniji ishod je suicid. Žrtve imaju rizik razvoja suicidalnog razmišljanja i pokušaja suicida (Hinduja i Patchin, 2010).

Djeca koja su bila zlostavljana putem elektroničkih uređaja dosegnu adolescenciju ili mlađu odraslu dob bez dobivanja adekvatne pomoći i podrške prihvaćaju da se elektroničko nasilje ne sankcionira striktno ili se u nekim slučajevima uopće ne sankcionira (Cowie i Colliety, 2010; Orel, Campbell, Wozencroft, Leong i Kimpton, 2017 prema Jeleč i sur., 2020),

Posljedice elektroničkog nasilja na mentalno zdravlje djece i mladih nisu prisutne samo kod žrtava već i kod počinitelja, kod kojih se najčešće manifestiraju u obliku poremećaja u ponašanju (Patchin i Hinduja, 2010). Mladi koji čine ili sudjeluju u počinjenju elektroničkog nasilja također imaju veću vjerojatnost upuštanja u problematične odnose s vršnjacima te pokazuju manje prosocijalnog ponašanja od vršnjaka koji nisu uključeni u elektroničko nasilje (Campbell i sur., 2013 prema Jeleč i sur., 2020). Počinitelji-žrtve, koji se premještaju iz uloge žrtve u počinitelja nasilja, skloni su razvoju poremećaja u ponašanju, depresije, suicidalnog razmišljanja i pokušaja suicida (Hinduja i Patchin, 2010; Mirsky i Omar, 2015; Perren, Dooley, Shaw i Cross, 2010; Sourander i sur., 2010 prema Jeleč i sur., 2020)

Cyberbullying ima značajan utjecaj na socijalne veze među adolescentima (Spears i sur., 2009, prema Schultze-Krumbholz i Scheithauer, 2010) i često je povezan sa stvaranjem negativnih emocija kod adolescenata (Ortega u sur., 2009, prema Schultze-Krumbholz i Scheithauer, 2010). Žrtve se najčešće obraćaju za pomoć i podršku prijateljima (Slonje i Smith, 2008, prema Schultze-Krumbholz i Scheithauer, 2010). Stoga je važna percepcija samih adolescenata o štetnom utjecaju *cyberbullyinga*. Ukoliko ne postoji razvijena svijest među mladima o opasnosti i posljedicama *cyberbullyinga*, ne mogu si niti međusobno pružiti adekvatnu pomoć i podršku (Schultze-Krumbholz i Scheithauer, 2010).

3. Normativni okvir

Tradicionalni mediji (radio, televizija, novine) još uvijek su najdostupniji oblik medija, no možemo slobodno reći da djeci i mladima oni nisu prvi izbor. Novi mediji (prvenstveno internet, tj. društvene mreže) mlađoj populaciji prvi su izbor, te njihove sadržaje najčešće konzumiraju pomoću raznih oblika računalnih tehnologija – računala, tableta ili pametnih telefona. Dostupnost svih oblika medijskih sadržaja u bilo koje vrijeme i na bio kojem mjestu, karakteristike su novih medija. Zato pružatelji usluga posežu za hiperprodukcijom medijskih sadržaja – što svakako utječe na njegovu kvalitetu i predstavlja dodatan problem kad je u pitanju zaštita maloljetnika na internetu (Lisičar, 2021).

3.1. Međunarodni

Konvencija o pravima djeteta Ujedinjenih naroda iz 1989. g. – ratificiranjem ove Konvencije Republika Hrvatska je preuzela obvezu da primjeni mjere za sprečavanje nasilja nad djecom i da osigura zaštitu djeteta od svih oblika nasilja u svim okruženjima, i to od fizičkog i psihičkog nasilja, povreda ili zlorabotrebne maltretiranja ili eksploatacije, uključujući i seksualnu zlorabotrebu, te svih oblika seksualnog iskorištavanja djeteta, nasilnog odvođenja, prodaje ili trgovine djecom u bilo kojem cilju i u bilo kojem obliku te svih drugih oblika eksploatacije štetnih za dijete, mučenja ili drugih okrutnih neljudskih ili ponižavajućih postupanja ili kazni. Konvencija određuje obvezu države da osigura sve odgovarajuće mjere za bolji fizički i psihički oporavak i socijalnu reintegraciju djeteta koje je žrtva nekog oblika zanemarivanja, eksploatacije, zlorabotrebne, mučenja ili nekog drugog oblika okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, a takav oporavak i reintegracija moraju se odvijati u sredini koja potiče zdravlje, samopoštovanje i dostojanstvo djeteta (Konvencija o pravima djeteta UN-a, 1989). **UN-ova Konvencija o pravima djeteta najvažniji je međunarodni dokument o zaštiti prava djece, u skladu s kojim se donose svi ostali dokumenti, strategije, preporuke, zakoni i propisi s ciljem zaštite prava djeteta, na međunarodnim i nacionalnim razinama.**

Sukladno članku 44. država stranka obvezuje se **Odboru za prava djeteta UN-a** podnositi **izvješća o usvojenim mjerama kojima se ispunjavaju prava djece i o napretku o očuvanju tih prava svakih pet godina**. Tako i peto i šesto periodično izvješće Republike Hrvatske iz 2020. godine uključuje i pregled preventivnih aktivnosti usmjerenih na smanjenje nasilja među djecom, odnosno vršnjačkoga nasilja te pruža numeričke podatke o broju djece/učenika i broju slučajeva vršnjačkoga nasilja u školama za period od 2014. do 2018. g. (Balaž Gilja i Tutić Grokša, 2021).

UN-ov Odbor za prava djeteta u ožujku 2021. objavio je **Opći komentar br.25 (2021) o dječjim pravima u odnosu na digitalno okruženje**. U njemu se potvrđuje da se **Konvencija o pravima djeteta primjenjuje i u digitalnom svijetu**. Dječja prava mo-

ramo poštovati, ostvarivati i štiti u stvarnosti u kojoj dijete živi, a to je danas u velikoj mjeri i digitalni svijet. U izradi Općeg komentara br.25 sudjelovale su stotine stručnjaka za dječja prava, ali i 709 djece iz 28 zemalja svijeta, uključujući i Hrvatsku. Dječjim razmišljanjima zajedničko je da: djeca trebaju i žele pristup digitalnom svijetu, da vlade njihovih država trebaju preuzeti odgovornost za zaštitu prava djece online i njihovi roditelji trebaju dobiti podršku kako bi razumjeli kako digitalni svijet utječe na djecu. Osim što podiže svijest o rizicima s kojima se djeca suočavaju na internetu, *Opći komentar br. 25* poziva države i poduzeća da preuzmu odgovornost i poduzmu mjere za rješavanje tih rizika. Uz to, ponovno potvrđuje temeljna načela dječjih prava, uključujući njihovo pravo na zaštitu od zlostavljanja, iskorištavanja i drugih oblika nasilja na internetu.

3.2. Europski

Strategija Vijeća Europe za prava djeteta (2016. do 2021. godine) kao jedna od prioritetnih područja izdvaja i **prava djece u digitalnom okruženju i život bez nasilja za svu djecu**. Ističe se kako je ukidanje svih oblika nasilja zakonski, etički i ekonomski imperativ. Nažalost, rizik za nasilje nad djecom prisutan je u svim sredinama, pa tako i u digitalnom okruženju. Napredak usporava nedovoljno ulaganje u prevenciju nasilja, neujednačene i loše provedene nacionalne politike, nedostatni podaci i istraživanja te nedovoljna pozornost koja se poklanja mehanizmima za savjetovanje, izvješćivanje, oporavak i reintegraciju usmjerenim na djecu. Naglašava se da se pristup internetu i digitalnoj pismenosti sve više smatra sastavnim dijelom prava djeteta na slobodu izražavanja, sudjelovanje i obrazovanje. No djeca su u digitalnom okruženju izložena i štetnom sadržaju i njegovim učincima. Roditelji i nastavnici s naporom prate tehnološke trendove pa se generacijski jaz sve više primjećuje (Strategija Vijeća Europe za prava djeteta 2016-2021 g.).

Preporuka Vijeća Europe (2018) o smjernicama za poštivanje, zaštitu i ostvarivanje prava djeteta u digitalnom okruženju prepoznaje da su informacijske i komunikacijske tehnologije važan alat koji u životima djece pridonosi obrazovanju, socijalizaciji, izražavanju i uključenosti, no da njihova upotreba istovremeno može proizvesti rizike, uključujući nasilje, iskorištavanje i zlostavljanje. Prepoznato je i da djeca imaju pravo na podršku i usmjeravanje pri upoznavanju i upotrebi digitalnog okruženja, pri čemu se moraju poštivati prava i dostojanstvo djece i ostalih. Tako se Vladama država članica Vijeća Europe daje niz smjernica s ciljem usvajanja sveobuhvatnog strateškog pristupa za poštivanje, zaštitu i ostvarivanje prava djeteta u digitalnom okruženju. Smjernice su strukturirane prema sedam operativnih načela:

1. **Pristup digitalnom okruženju** – države članice trebaju osigurati da djeca imaju prikladan, cijenom pristupačan i siguran pristup digitalnim uređajima, vezama, uslugama i odgovarajućim kvalitetnim sadržajima namijenjenim djeci. Također, trebaju poduzeti konkretne mjere kako bi se djecu zaštitilo od prerane izloženosti digitalnome okruženju

2. **Pravo na informacije i slobodu izražavanja** – ističe se odgovornost države da osigura pravo djece na slobodno izražavanje svojih stajališta u digitalnome okruženju, da ih pouči o tome kako ostvariti to pravo, a da pritom poštuju prava i dostojanstvo drugih, kao i da ih obavijesti o legitimnim ograničenjima slobode izražavanja (npr. zbog zaštite prava intelektualnog vlasništva i sprečavanja poticanja mržnje i nasilja).
3. **Pravo na sudjelovanje, igru i slobodno udruživanje** – od iznimne je važnosti osigurati djeci kvalitetne digitalne sadržaje prilagođene različitim dobnim skupinama, osobito one koje pridonose dobrobiti djece
4. **Privatnost i zaštita podataka** – ističe važnost zaštite privatnosti i osobnih podataka te poštovanje povjerljivosti privatne komunikacije. Obveza je države upoznati djecu, roditelje i odgojno-obrazovne djelatnike o pravu svakoga djeteta na privatnost te ih uputiti u obvezne mjere i mogućnosti zaštite u vezi s time
5. **Pravo na obrazovanje** – razvoj digitalne pismenosti treba biti uključen u obrazovne programe od najranije dobi i usmjeren na širenje dostupnosti i obuhvat djece
6. **Pravo na zaštitu i sigurnost** – važno je predvidjeti i spriječiti rizike: zdravstvene od prekomjerne uporabe digitalnim uređaja, rizike od kontakta sa zlonamjernim osobama i od iskorištavanja (seksualnom iskorištavanja, uključivanja u kriminalne ili ekstremističke nasilne pokrete), rizike od izloženosti štetnim sadržajima (veličanje nasilja, rasizam, sadržaji za odrasle..)
7. **Pravna sredstva zaštite** – potrebno je predvidjeti i urediti način podnošenja pritužbi u slučaju povrede prava djece u digitalnom okruženju (Preporuka CM/Rec (2018)7 Odbora ministara državama članicama o smjernicama za poštivanje, zaštitu i ostvarivanje prava djeteta u digitalnom okruženju).

3.3. Nacionalni

Potrebu za većom zaštitom djece i maloljetnika u digitalnom okruženju nameću i pozitivni propisi RH (Lisičar, 2021). Prema Ustavu RH država štiti materinstvo, djecu i mladež te stvara socijalne, kulturne, odgojne, materijalne i druge uvjete kojima se promiče ostvarivanje prava na dostojan život (Ustav RH, čl. 63.). Ustav posebno ističe ulogu države u zaštiti djece i mladeži te stvaranju socijalnih, kulturnih, materijalnih i drugih uvjeta kojima se promiče ostvarivanje prava na dostojan život te odgovornost roditelja za potpun i skladan razvoj djetetove osobnosti te dužnost svih da štite djecu. Navedene odredbe Ustava su u skladu s međunarodnim dokumentima koje je RH potpisala, prvenstveno s *Europskom konvencijom za zaštitu prava djeteta* i *UN-ovom Konvencijom o zaštiti prava djeteta*, koja jamči slobodu izražavanja djeteta, što uključuje slobodu traženja, primanja i širenja informacija bez obzira na sredstvo, pruža zaštitu od miješanja u privatni život, naglašava važnost pristupa sredstvima javnog priopćenja te nalaže pružanje pomoći roditeljima u odgoju djeteta.

U **Nacionalnoj strategiji za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine** kao jedan od strateških ciljeva posebno je izdvojen cilj *Zaštita od nasilja izvan obitelji i škole, u medijskom prostoru te od elektroničkog nasilja*. U svrhu ostvarivanja cilja, predlaže se medijski promicati nultu-toleranciju na nasilje nad djecom u zajednici, medijima i elektroničko nasilje kroz naglašavanje društvene odgovornosti svih za nasilje nad djecom u obitelji i izvan škole. Također, važno je dosljedno primjenjivati zakone i razvijati učinkovite instrumente sankcioniranja za nepridržavanje zakona u vezi s nasiljem u medijskom prostoru i putem interneta. U ovoj strategiji naglašeno je da je potrebno promijeniti terminologiju i ne etiketirati djecu kao počinitelje i žrtve nasilja, već govoriti o njihovom ponašanju – djeca koja trpe nasilje i djeca koja se nasilno ponašaju te da je u indiciranoj prevenciji nužno pojačano raditi s objema skupinama djece (Nacionalna strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine).

Akcijski plan za prevenciju nasilja u školama 2020-2024. pored obavezne zaštite prava učenika i prijave kršenja tih prava učitelja, nastavnika, odgajatelja, stručnih suradnika i ravnatelja osnovnih i srednjih škola te učeničkih domova u poduzimanju mjera zaštite prava učenika, prepoznata je i potreba **međusektorske suradnje radi prevencije nasilja među djecom**. Akcijskim planom se prepoznaje da je nasilje među djecom prisutno u svim razinama odgoja i obrazovanja te je za uspješno suočavanje s tom tematikom potrebna intervencija na više razina (djeca pojedinačno, razredni odjel, škola, roditelji i obitelj, društvena zajednica) što podrazumijeva pristup „odgovor cijele škole“. Prepoznaje se i da ne postoji dovoljan broj stručnih djelatnika u školama, a niti stručnjaka u lokalnoj zajednici (Akcijski plan za prevenciju nasilja u školama 2020.-2024.).

Prema **Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi** (NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11,5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17) propisano je da su svi djelatnici školskih ustanova obavezni poduzeti sve mjere zaštite prava učenika i odmah izvijestiti ravnatelja školske ustanove o svakom kršenju tih prava, a ravnatelj je to dužan javiti tijelu socijalne skrbi ili drugom nadležnom tijelu. U kršenje prava učenika ubrojani su i svi oblici nasilja, zlorabuse, zanemarivanja, zlostavljanja i izrabljivanja učenika. Ta je odredba detaljnije regulirana *Pravilnikom o načinu postupanja odgojno-obrazovnih radnika školskih ustanova u poduzimanju mjera zaštite prava učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim tijelima* (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11,5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17, čl. 70, st. 1.). Detaljnije postupanje u slučajevima zaštite prava učenika, propisuje *Pravilnik o načinu postupanja odgojno-obrazovnih radnika školskih ustanova u poduzimanju mjera zaštite prava učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim tijelima*. Prema Pravilniku, u slučajevima vršnjačkog nasilja odgojno-obrazovni radnici obavezni su organizirati razgovore, radionice ili savjetovanja za učenike radi njihova pomirenja, stvaranja prijateljskog okru-

ženja, razvoja tolerancije, poštovanja različitosti te primjene nenasilne komunikacije (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11,5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17, čl. 13., st. 1.). Također, svaka je škola obvezna informirati učenike i roditelje o posljedicama neprimjerene komunikacije na društvenim mrežama, kao što su vrijeđanje, sramoćenje, kleveta, javni linč, objava učenikovih fotografija, videozapisa i sl., te o načinima postupanja školske ustanove vezanim uz informacije o nasilju u elektroničkim medijima u skladu s Protokolom o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11,5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17, čl. 20., st.1.).

Zakonom o socijalnoj skrbi propisano je da je dijete žrtva vršnjačkog nasilja korisnik socijalne skrbi (Zakon o socijalnoj skrbi, NN 18/22, čl.18 st.1) te da Hrvatski zavod za socijalni rad koordinira i provodi aktivnosti u području sprečavanja vršnjačkog nasilja (Zakon o socijalnoj skrbi, čl. 178, st. 1).

Ostali zakoni koji su relevantni za ovu problematiku su: Zakon o sudovima za mladež, Zakon o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje, Obiteljski zakon, Kazneni zakon, Prekršajni zakon, Zakon o kaznenom postupku i Zakon o elektroničkim medijima.

4. Opseg problema u Hrvatskoj

Elektroničko vršnjačko nasilje, tzv. *cyberbullying* postaje sve češći predmet istraživanja stručnjaka i predmet interesa u javnom prostoru. S obzirom na veliku dostupnost i učestalo korištenje društvenih mreža i interneta kod djece i mladih, njegova pojavnost među njima je neupitna. Iako ne postoji cjelovito u istraživanje ni statistički podaci u njegovoj učestalosti na području Hrvatske, proći ćemo kroz nekoliko provedenih istraživanja u Hrvatskoj na temu *cyberbullyinga*, kako bi dobili cjelovitiji uvid u opseg i specifična obilježja ovoga problema.

Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba i Hrabri telefon proveli su 2004. godine istraživanje o iskustvima djece prilikom korištenja interneta, na uzorku od 4000 djece. Podaci su pokazali da su djeca koja intenzivnije koriste Internet, u većem riziku za izlaganje nepoželjnom seksualnom sadržaju. Pokazao se i zabrinjavajući postotak djece koja koriste Internet bez nadzora roditelja ili drugih odraslih osoba. Pokazala se i potreba daljnje edukacije djece i roditelja o mogućnostima koje pruža Internet, ali i opasnostima i načinima samozaštite djece prilikom korištenja interneta (Poliklinika za zaštitu djece i mladih, 2004).

U nacionalnom istraživanju o iskustvima i ponašanjima djece i mladih na društvenoj mreži Facebook i internetu općenito, koje su proveli Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba i Hrabri telefon, pokazalo se da od 1489 djece i mladih u dobi od 11 do 18 godina, njih 99% ima pristup internetu kod kuće ili u školi, 93% djece i mladih posjeduje Facebook profil, dok ih je 68% otvorilo Facebook prije 13 godine. **Svako peto dijete (21%) izjavilo je da je nekoliko puta često primalo uvredljive poruke ili komentare putem Facebooka, 46% djece to je doživjelo barem jedan put, a 9% djece priznaje da je to više puta činilo.** 16% djece barem jednom je putem Facebooka primilo neželjene poruke seksualnog sadržaja, a 4% djece priznaje da je to činilo. Svako četvrto dijete priznaje da su drugi širili laži o njemu, a 7% djece priznaje da je to činilo. Svako šesto dijete (16%) navodi da im se netko ulogirao u njihov profil i u njihovo ime objavljivao neugodne informacije o njima, dok takvo ponašanje priznaje 8% djece. Svako deseto dijete doživjelo je da ih je netko namjerno blokirao ili ih je izbacio iz neke grupe s ciljem da ih izolira, dok ih je to činilo čak 13% djece (Poliklinika za zaštitu djece i mladih, 2014).

U istraživanju s ciljem ispitivanja izloženosti učenika četvrtih razreda osnovne škole elektroničkom nasilju koje su provele su Kodžman Hodak i sur., (2013) zadatak je bio ispitati koriste li učenici četvrtog razreda osnovne škole moderne tehnologije, koje internetske oblike komunikacije koriste te jesu li bili izloženi nasilju putem interneta. Istraživanje je provedeno u osnovnoj školi, a uzorak je činilo 27 učenika 4. razreda. Istraživanje je pokazalo da većina sudionika rabi društvenu mrežu Facebook iako znaju da dobna granica za uporabu iznosi 13 godina. Većina sudionika je elektroničkom

nasilju svjedočila ili ga doživjela upravo putem Facebooka. **Rezultati pokazuju da se najveći broj slučajeva, njih 16, odnosi na izgovaranje prostih riječi, zatim je 7 slučajeva uvrede, 3 su prijeteće tučom, 2 su slučaja svađe te je 1 slučaj uznemiravanja, što se slaže s opisom vršnjačkog elektroničkog nasilja kroz oblike uznemiravanja, vrijeđanja, te slanja okrutnih, zlobnih i prijetećih poruka.** Primijećen je porast korisnika interneta i mobitela, kao i mlađa dob u kojoj se u velikom postotku služe modernim tehnologijama.

Đuraković, Šincek, i Tomašić Humer (2014) u svome istraživanju su ispitivali učestalost doživljenog i počinjenog elektroničkog nasilja te zastupljenost elektroničkog nasilja prema pojedinim česticama skale. U istraživanju je sudjelovalo 249 učenika drugih razreda gimnazije te ekonomske i trgovačke škole u Vinkovcima. **Istraživanjem je utvrđeno kako je 24,9% učenika doživjelo elektroničko nasilje te 27,7% učenika je počinilo elektroničko nasilje. Najzastupljenije čestice koje ukazuju na sudjelovanje u elektroničkom nasilju su se bile ogovaranja preko interneta, gdje je 81,5% učenika izjavilo kako im se to dogodilo, dok je 90,8% učenika izjavilo kako su to nekome učinili i ruganje preko interneta, odnosno ismijavanje podataka podijeljenih putem interneta (80,7% učenika je to učinilo).** Rezultati s obzirom na spol govore kako učenici značajno više čine i doživljavaju elektroničko nasilje od učenica.

Buljan Flander, Dugić i Handabaka (2015) proveli su istraživanje čiji je cilj bio ispitati učestalost činjenja i doživljavanja elektroničkog nasilja među srednjoškolcima. U istraživanju je sudjelovalo 208 učenika od prvog do trećeg razreda gimnazije. **Pokazalo se da je 55,3% učenika doživjelo, a 30,3% počinilo elektroničko nasilje. Od toga, 40% učenika je nekoliko puta ili često primilo uvredljive poruke ili komentare, 27% učenika tvrdi da je netko širio laži o njima, a 24,1% učenika tvrdi da je netko poticao druge da ružno govore o njima. S druge strane, 21,6% učenika izjavilo je kako su slali uvredljive poruke i komentare, a 8,7% njih kako su objavljivali stvari o nekome s ciljem ismijavanja.** Rezultati ovoga istraživanja pokazali su kako su elektroničkom nasilju češće izložene djevojčice, djeca koja postižu niži školski uspjeh, djeca koja imaju niske rezultate na skali samopoštovanja te roditelje koji pokazuju nižu razinu emocionalnosti i viši stupanj kontrole. Učenici koji se češće koriste internetom i kod čijih su roditelja procijenjeni viši stupanj kontrole i niži stupanj emocionalnosti, skloni su učestalije činiti elektroničko nasilje. Iz rezultata istraživanja može se zaključiti i kako učenici koji češće doživljaju elektroničko nasilje, vjerojatno ga češće i čine, a psihološka kontrola roditelja se može smatrati značajnim prediktorom činjenja i doživljavanja elektroničkog nasilja među učenicima.

Istraživanje koje su provele Vejmelka i sur., (2016) obuhvatilo je adolescente u 9 slučajno odabranih srednjih škola u Hrvatskoj. **Rezultati su pokazali da se kod 36,2% sudionika razvijaju znakovi ovisnosti o internetu, a 50,7% učenika sudjeluje u raznim pojavnim oblicima elektroničkog nasilja. U skupini adolescenata koji**

doživljavaju elektroničko nasilje nalazi se 11,7% sudionika, a 11,5% učenika provodi nasilno ponašanje na internetu. Od svih ispitanih adolescenata, 27,5% ujedno i doživljava i čini takva ponašanja, dok nešto manje od polovice sudionika ne sudjeluje u elektroničkom nasilju. Pokazalo se da je slanje instant poruka povezano sa sudjelovanjem u elektroničkom nasilju, dok je veća upotreba društvenih mreža povezana samo s češćim doživljavanjem nasilja. To može značiti da se nasilje sve više događa u izravnoj komunikaciji, zbog čega je važno staviti naglasak na učenje komunikacijskih vještina i konstruktivnih načina rješavanja sukoba u virtualnom kontekstu. Nisu pronađene značajne spolne razlike u razini ovisnosti o internetu i sudjelovanju u elektroničkom nasilju. Također, učenici koji provode elektroničko nasilje pokazuju tendenciju rizičnoga ponašanja i u ostalim online aktivnostima. Nadalje, količina vremena provedenog na internetu u slanju poruka, gledanju filmova/videoa, slušanju glazbe i igranju online igrice korelira s ovisnosti o internetu i sa sudjelovanjem u elektroničkom nasilju među mladima. Dakle, mladi s višom razinom stupnja ovisnosti o internetu češće sudjeluju u elektroničkom nasilju (neovisno o tome doživljavaju li ili čine nasilje). Stoga je važno staviti naglasak na edukaciju mladih, ali i njihovih roditelja, jer ovisnost o internetu i elektroničko nasilje posljedica su nedostatka kontrole u virtualnom svijetu, a roditelji često nemaju znanja o administriranju sigurnosnih postavki kako bi se uspostavila određena kontrola. Važno je napomenuti da su i stručnjaci često manje informatički pismeni od mladih s kojima rade, stoga su im potrebne dodatne informacije i edukacije kako bi adekvatno mogli intervenirati te pružiti podršku i pomoć mladima i njihovim roditeljima.

U istraživanju o učestalosti elektroničkog nasilja među adolescentima koje je proveo Rusan (2020) sudjelovalo je 193 učenika 1. i 3. razreda gimnazija i srednjih škola na području Krapinsko-zagorske županije. Kada je u pitanju posjećivanje društvenih mreža, velik broj učenika posjećuje društvene mreže svakodnevno, njih 189 ili 97,9%. **Najčešće koriste društvenu mrežu Instagram, a zatim slijede Youtube te Snapchat. U ovome istraživanju 10,9% ispitanika, odnosno 21 učenik doživio je elektroničko nasilje, a 3,1%, odnosno 6 učenika je počinilo elektroničko nasilje.** Od toga su ukupno 18 djevojaka te 3 mladića doživjela elektroničko nasilje, a 3 djevojke i 3 mladića počinili elektroničko nasilje. Učenici su najčešće doživljavali elektroničko nasilje kada su se nalazili kod kuće, zatim u školi te na javnim okupljanjima (zabavama, kafićima, parkovima i slično) te kod prijatelja. Učenici su elektroničko nasilje doživljavali najčešće navečer, a zatim i kasno navečer. Dakle, učenici su najčešće doživjeli i počinili elektroničko nasilje kod kuće te u vremenskom periodu navečer, odnosi kad završi škola.

U okviru istraživanja iskustva mladih na internetu, koje su provele Opačić i sur., (2021) ispitane su različite dimenzije koje se tiču iskustva nasilja na internetu (*cyberbullyinga*), znanja o zaštiti od nasilja na internetu i strategije suočavanja te navike boravka na internetu. U istraživanju je sudjelovalo 180 mladih osoba, od kojih 48 mladića (27%) i

132 djevojke (73%). Većina ispitanika bila je procesu obrazovanja, od čega njih 47% na fakultetima, 29% u srednjoj strukovnoj školi, a 24% u gimnaziji). **Istraživanje je pokazalo da značajan udio mladih u Hrvatskoj već je imalo iskustvo nasilja putem interneta. Tako je njih 31% od ukupnog broja ispitanika osobno doživjelo *cyberbullying*.** Zabrinjavajuće je to da je iskustvo doživljenog nasilja najčešće bilo od nekoga u neposrednoj blizini, odnosno uglavnom od strane učenika iz svoga razreda ili drugog razreda u istoj školi. **Prema razini bliskosti, polovica mladih nasilje je doživjela od njima bliskih prijatelja, a manji dio od poznate osobe s kojom nije u bliskom odnosu. Ovi podaci su vrlo alarmantni jer nam ukazuju da je ovo tip nasilja koji se ne prekida kada mlada osoba izađe iz škole, već traje kontinuirano u njenom životu.** No, ovdje se postavlja i pitanje je li izloženost nasilju ono na što mlada osoba pristaje kako bi sudjelovala u društvenim odnosima te je li spremna podnositi nasilje u strahu od vršnjačke isključenosti. Nadalje, mlade osobe su u nešto većoj mjeri doživjele nasilje od mladića nego od djevojaka, no te su razlike ne zamjetne te se može zaključiti da vršnjačko nasilje jednako čine i mladići i djevojke. Ono što posebno zabrinjava da su motivi počinitelja nasilja najčešće „iz zabave“, što ukazuje na određenu okrutnost i neosjetljivost koja postoji među mladima. Iako većina mladi sudionika u istraživanju zna što je *cyberbullying*, gotovo polovica njih ne zna kako mogu zaštititi svoje privatne informacije i fotografije od zlouporaba. Što se tiče traženja pomoći, kada su u pitanju drugi, skloniji su aktiviranju formalne pomoći, no kada je riječ o njima samima više su skloniji neformalnim izvorima podrške (roditeljima i prijateljima), a manje formalnima. Više znanja o problemu i izvorima pomoći imaju mladi višeg obrazovnog statusa, djevojke i mladi ispitanici. Manje znanja iskazuju mladi u strukovnim školama, mladići i stariji ispitanici. Što se tiče konkretnih mehanizama zaštite i prisutnosti roditeljskog nadzora, tu su u povoljnijem položaju mladi ispitanici, gimnazijalci te mladići u odnosu na djevojke. Oni znaju kako zaštititi svoju privatnost, ali imaju i pojačani nadzor roditelja. U pogledu razvoja ovisnosti o Internetu i dugom boravku na društvenim mrežama, u većem su riziku djevojke, mladi ispitanici i ispitanici u srednjoj strukovnoj školi.

Nadalje, Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba, u suradnji s Gradskim uredom za zdravstvo Grada Zagreba i Društvom za komunikacijsku i medijsku kulturu, provela je istraživanje Društvena i online iskustva i mentalno zdravlje mladih u kojem su sudjelovali učenici prvih i trećih razreda srednjih škola iz Osijeka, Zagreba, Rijeke i Splita (ukupno 1772). Rezultati su pokazali da gotovo svi adolescenti imaju pristup internetu kod kuće, njih 99,5%, od čega njih 95,1% putem mobitela, a 77,9% u školi. Svaki treći adolescent koristi društvene mreže od 3 do 5 sati dnevno, a svaki peti adolescent više od 5 sati dnevno. Svaki peti adolescent društvene mreže provjerava stalno, bez obzira na to je li mu stigla nekakva notifikacija ili ne. Najpopularnija društvena mreža koju mladi koriste je You Tube (97,7%), a slijede ju Instagram (92,6%), zatim Whatsapp (88,7%), Snapchat (63,2%) i Facebook Messenger (50,6%), dok je nekoć najpopularniji Facebook na posljednjem mjestu (0,6%). **Posebna pozornost u**

istraživanju stavljena je na problem sextinga i sextortiona. Od 565 adolescenata koji su sudjelovali u istraživanju, njih 58,6% primilo je poruke seksualno izazovnog sadržaja, a 52,4% primilo je seksualno izazovne fotografije ili video, 10,8% primilo je seksualno izazovne fotografije ili video sebe, 19,7% primilo je seksualno izazovne fotografije ili video partnera, a 50,5% dobilo je seksualno izazovne fotografije ili video poznanika. Svaki četvrti adolescent najčešće je primio seksualno izazovan materijal putem Snapchata ili Instagrama. Nakon primanja seksualno izazovnog materijala najveći broj sudionika, skoro 40% barem je jednom uzvratilo. Gotovo pola adolescenata (43,7%) nikad nije rekla pošiljatelju eksplicitnog materijala nikad nije rekla da prestane bez obzira na to kako su se osjećali. **Od mladih koji su sextali, 16.7% je to činilo samo sa jednom osobom, 17% s tri ili više osoba, a 3.3% s potpuno nepoznatim osobama.** Gotovo svaki peti adolescent sextao je pod nagovorom ili prisilom a, nagovor je najčešće vršen od strane partnera/ice, potom od strane prijatelja, nekoga tko im se sviđa i poznaju ga uživo, od nekoga tko im se sviđa i ne poznaju ga uživo. Više od polovine mladih o sextingu ne razgovara ni sa kim, oko trećine mladih razgovara s prijateljima, 2,8% s roditeljima, 2,2% s nekim preko interneta, a 0,3% sa stručnjacima u školi (Poliklinika za zaštitu djece i mladih, 2019).

Rezultati istraživanja koje je provela Meštrović (2021) na 215 učenika 8.razreda u šest osnovnih škola s područja Grada Zagreba i Krapinsko-zagorske županije, pokazali su kako učenici ruralnih škola generalno više doživljavaju nasilje, pri čemu su u obje sredine to češće djevojčice. Razlike su prisutne i u ponašanjima vezanim uz slanje neželjenog seksualnog sadržaja, javno objavljivanje sramotnih fotografija ili videozapisa, praćenje aktivnosti na društvenim mrežama, poticanje na objavljivanje tajni, privatnih informacija, fotografija i videozapisa te kreiranje grupa na društvenim mrežama radi ismijavanja i vrijeđanja, što ukazuje na to da spol može biti znatan prediktor doživljavanja elektroničkog nasilja. **Također, utvrđeno je kako učenici koji više vremena provode na društvenim mrežama češće doživljavaju elektroničko nasilje, pri čemu nema statistički značajnih razlika između sredina.** Najčešći oblici elektroničkog nasilja u obje sredine su slanje uvredljivih poruka ili komentara te širenje glasina i laži. Društvena mreža koju najčešće koriste je Instagram, a zatim slijedi Whatsapp.

Prema **Izvešću pravobraniteljice za djecu za 2021. godinu**, Ured pravobraniteljice u 2021. godini zaprimio je ukupno 269 prijava nasilnog i zanemarujućeg ponašanja prema djeci, što je za 30 više nego u 2020. godini. Od toga se najveći broj prijava (76 prijava) odnosio na nasilje u obitelji, a zatim slijedi ostalo nasilje na drugim mjestima i na internetu (65 prijava) te nasilje u odgojno-obrazovnim ustanovama (51 prijava). U 2020. i 2021. godini, smanjio se broj prijava vršnjačkoga nasilja u odgojno-obrazovnim institucijama što je očekivano s obzirom na smanjenje kontakata među djecom zbog online nastave i čestih izolacija djece. No, **Pravobraniteljica ističe uočen kontinuitet pritužbi na online nasilje u školskoj skupini**, najčešće na razrednim društvenim grupama (Viber, Whatsapp). Pravobraniteljica upozorava i da je povećani

opseg online nastave doveo do smanjenoga opsega preventivnih programa u školama. Prevencija rizika može se ostvariti u punom opsegu jedino putem neposrednog ljudskog kontakta i stručnog djelovanja, za što je nužno omogućiti neposredno odvijanje odgojno-obrazovnog procesa u školama (Pravobraniteljica za djecu, 2022).

U istraživanju koje su proveli UNICEF i Agencija za elektroničke medije (2022) roditelji i djeca i mladi od 16 do 25 godina iskazali su da kada govorimo o **utjecaju medijskih sadržaja najviše brine elektroničko nasilje**. Potom roditelje zabrinjava i seksualizirani sadržaj i utjecaj društvenih mreža na mentalno zdravlje, a djecu i mlade utjecaj društvenih mreža na mentalno zdravlje i mogućnost stvaranja ovisnosti o internetu. Svaki treći učenik ili student između 15 i 25 godina kaže da je osjećao stres, zavist ili nižu razinu samopouzdanja na društvenim mrežama (Ured UNICEF-a za Hrvatsku, 2022).

5. Pregled postojećih protokola postupanja

U Republici Hrvatskoj još uvijek nije donesen specijalizirani protokol postupanja u slučaju elektroničkog nasilja. Na kao smjernicu za postupanje u slučaju elektroničkog nasilja među djecom možemo koristiti i postojeći **Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom koji je donesen 2004. godine**, od strane Vlade RH u sklopu *Programa aktivnosti za sprečavanje nasilja među djecom i mladima*. Cilj *Programa aktivnosti za sprečavanje nasilja među djecom i mladima* bio je senzibilizirati stručnjake, roditelje i djecu i mlade za problem nasilja među djecom i mladima, kao i uspostaviti rješenja za prevenciju i sprječavanje nasilja među djecom i mladima (Balaž Gilja i Tutić Grokša, 2021). Temeljem Programa iste godine je donesen i *Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima*. To je podzakonski akt koji sadrži općeprihvaćenu definiciju nasilja, obveze nadležnih tijela i drugih čimbenika, oblike, način i sadržaj suradnje između nadležnih državnih tijela i drugih čimbenika te ostale aktivnosti i obveze. **Protokol definira nasilje među djecom i mladima kao svako namjerno fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno prema djeci i mladima od strane njihovih vršnjaka učinjeno s ciljem povređivanja, a koje se neovisno o mjestu izvršenja, može razlikovati po obliku, težini, intenzitetu i vremenskom trajanju te koje uključuje ponavljanje istog obrasca i održava neravnopravan odnos snaga**. Među nadležnim tijelima prve su navedene odgojno-obrazovne ustanove budući da se nasilje uglavnom i događa u školskom okruženju. Zatim su to i stručni djelatnici centara za socijalnu skrb i policijske uprave/postaje. Za poduzimanje mjera nadležna je stručna osoba za koordiniranje aktivnosti vezanih uz problematiku nasilja. U slučaju prijave nasilja ili dojave o istome ta osoba dužna je poduzeti određene mjere da se zaustavi nasilno ponašanje, samostalno ili uz pomoć drugih djelatnika ili policije. **Mjere koje ta osoba u odgojno-obrazovnoj ustanovi dužna poduzeti su** zaustaviti ili prekinuti nasilničko ponašanje prema djetetu, u slučaju potrebe zatražiti pomoć drugih djelatnika odgojno-obrazovne ustanove ili po potrebi pozvati djelatnike policije.

Traženje liječničke intervencije ili pregleda ako je dijete povrijeđeno u toj mjeri ili se prema okolnostima slučaja može razumno pretpostaviti ili posumnjati da su takva intervencija ili pregled potrebni

Utvrđiti svih okolnosti nasilja (oblik, intenzitet, težina i vremensko trajanje nasilja)

Obavijestiti roditelje ili skrbnika djeteta žrtve o događaju i o mogućim oblicima stručne pomoći djetetu

Obavijestiti roditelja ili skrbnika djeteta počinitelja o događaju, o neprihvatljivosti ili štetnosti ponašanja, o obavezi prijave ponašanja te potrebi stručne pomoći

Obaviti razgovor s djetetom žrtvom i s djetetom počiniteljem (uz ukazivanje neprihvatljivosti i štetnosti takvog ponašanja i poticanje na promjenu, kao i obraćanje pozor-

nosti na potencijalno zanemarivanje ili zlostavljanje tog djeteta). Tijekom razgovora posebno obratiti pozornost iznosi li dijete neke okolnosti koje bi ukazivale da je dijete žrtva zanemarivanja ili zlostavljanja u svojoj obitelji ili izvan nje, u kojem slučaju će se odmah izvijestiti centar za socijalnu skrb, a po potrebi ili sumnji na počinjenje kažnjive radnje izvijestiti policiju ili nadležno državno odvjetništvo, a odgojno-obrazovna ustanova će poduzeti sve mjere za pomirenje djece i stvaranje tolerantnog, prijateljskog ponašanja u odgojno-obrazovnoj ustanovi

Pomoć i podrška djeci svjedocima nasilja – u slučaju osobito teškog oblika, intenziteta ili dužeg vremenskog trajanja nasilja

Poduzeti sve moguće mjere za pomirenje djece i za stvaranje pozitivne atmosfere i ponašanja

O poduzetim aktivnostima, razgovorima, izjavama te svojim opažanjima sačiniti službene bilješke, kao i voditi odgovarajuće evidencije zaštićenih podataka koje će se dostaviti na zahtjev drugim nadležnim tijelima

U slučaju prijave nasilja ili dojave o nasilju među djecom, koja je upućena od strane odgojno-obrazovne ustanove, domova za skrb o djeci, policije, državnog odvjetništva, djeteta, njegovog roditelja, zakonskog zastupnika ili neke treće osobe, **imenovana osoba za koordiniranje aktivnosti vezanih uz problematiku nasilja među djecom i mladima u centru za socijalnu skrb, prema protokolu dužna je:**

Utvrđiti svih okolnosti o događaju – prema primitku prijave žurno ispitati slučaj te pribaviti podatke o svim okolnostima, obliku, intenzitetu, težini i vremenskom trajanju nasilja, te prikupiti podatke o obiteljskim i drugim prilikama djeteta koje je počinitelj nasilja.

Pozivati roditelje ili skrbnika djeteta počinitelja na razgovor sa stručnim djelatnicima centra za socijalnu skrb s naglaskom na utvrđivanje obiteljskih okolnosti. Na primjeren način obaviti razgovor radi stjecanja uvida u obiteljske o druge prilike djeteta, a tijekom razgovora nastojati doznati je li dijete bilo izvrgnuto bilo kojem obliku nasilja ili zanemarivanja u svojoj obitelji ili izvan nje

Izreći mjere obiteljsko-pravne zaštite ukoliko su potrebne

Podnijeti prekršajnu ili kaznenu prijavu u slučaju sumnje na nasilje ili zanemarivanje djeteta od strane roditelja ili skrbnika

Upoznati roditelje, odnosno skrbnike djeteta počinitelja nasilja, s neprihvatljivošću i štetnosti nasilnog ponašanja i preporučiti uključivanje u savjetovanje ili sličan oblik stručne pomoći te redoviti nadzor nad preporučenim postupanjem roditelja, te policijskih uprava/postaja koje su dužne provesti utvrđivanje činjenica i okolnosti događaja

Redovito nadzirati preporučeno postupanje roditelja prema djetetu, te obaviti odgo-

varajuće provjere i izvide, kao i pratiti ponašanje u odgojno-obrazovnoj ustanovi ili drugoj sredini gdje boravi, a posebice pratiti je li dijete i dalje nasilno, kako bi se poduzele primjerene mjere obiteljsko pravne zaštite

Nadalje, prema Protokolu, u slučaju prijave nasilja među djecom, koja je upućena od strane Centra za socijalnu skrb, odgojno-obrazovne ustanove, domova za skrb o djeci, djeteta, njegovih roditelja, zakonskog zastupnika ili neke treće osobe, **imenovana stručna osoba za koordiniranje aktivnosti vezanih uz problematiku nasilja među djecom i mladima u policijskoj postaji dužna je:**

Žurno uputiti specijaliziranog policijskog službenika za maloljetničku delinkvenciju, a iznimno drugog policijskog službenika, radi poduzimanja nužnih i neodgodivih mjera i radnji, ako zbog okolnosti ne može postupati specijalizirani službenik, na mjesto događaja, utvrditi sve činjenice i okolnosti vezane uz prijavu, odnosno odjavu, te poduzeti sve potrebne radnje s ciljem pružanja pomoći žrtvi radi sprečavanja nastavljanja nasilja, kao i zdravstvenog zbrinjavanja žrtve.

Pribaviti podatke potrebne za razrješavanje slučaja, te utvrditi eventualno postojanje elemenata kažnjive radnje i identificirati počinitelja

U slučajevima intervencije policijskih djelatnika, kada se utvrdi postojanje osnovane sumnje da je počinjen prekršaj ili kazneno djelo, policijski djelatnici postupit će sukladno propisima iz svoje nadležnosti

Provesti kriminalističku obradu maloljetnih počinitelja nasilja u nazočnosti roditelja ili zakonskih skrbnika, a u slučaju njihove nedostupnosti, u nazočnosti djelatnika službe socijalne skrbi

Sukladno važećim propisima provesti žurne istražne radnje te, ovisno o okolnostima slučaja, podnijeti kaznenu prijavu nadležnom državnom odvjetniku za mladež, odnosno podnijeti zahtjev za pokretanjem prekršajnog postupka uz prijedlog za izricanje primjerenih mjera zaštite

O zaprimljenoj prijavi, odnosno dojavi o nasilju među djecom i mladima obavijestiti nadležni centar za socijalnu skrb radi poduzimanja mjera obiteljsko-pravne zaštite

Voditi odgovarajuće evidencije zaštićenih podataka o slučajevima prijave ili obavijesti o nasilju među djecom i mladima

6. Pomoć i podrška djetetu i obitelji – kako je pružiti

Za sprečavanje i prevenciju nasilnih oblika ponašanja vrlo je **važno uočiti i prepoznati znakove nasilja**. Svako dijete ponaša se drugačije, ipak uvijek je važno zapaziti izražene promjene u ponašanju ili raspoloženju djeteta (Rivers i sur., 2007).

Prema Bilić i sur. (2012) **cyberbullying je opasniji od tradicionalnog vršnjačkog nasilja. Budući da se odvija online, teže ga je uočiti, samim time i prevenirati**. Da bi se dijete zaštitilo i nasilje preveniralo moguće je djelovati **kroz tri dimenzije: na individualnoj razini, u obiteljskom okruženju te školskom i vršnjačkom okruženju**. Na individualnoj razini poželjno je raditi na samopouzdanju djeteta, visokoj razina prosocijalnog ponašanja, razvitku vještina komunikacije. Nadalje, konstruktivno rješavanje sukoba i niži doživljaj socijalne izoliranosti pomažu mladima izloženim nasilju vršnjaka u suočavanju s agresivnim postupcima (Sapouna i Wolke, 2013. prema Strabić i Tokić Milaković, 2016.). Obiteljska razina djetetu treba pružati sigurnost, potporu i zaštitu. Obitelj predstavlja osnaženje za individuu, koja se pomoću snažne povezanosti članova obitelji i otvorene komunikacije o problemima povezuje, te postoji veću vjerojatnost da će dijete sklono agresivnom ponašanju pravovremeno promijeniti svoja ponašanja (Duggins i sur., 2016. prema Strabić i Tokić Milaković). Treća dimenzija jest školsko i vršnjačko okruženje. Nadzor učitelja, profesora i suradnika u školi doprinosi zaštiti učenika, a prema Dugginsu i suradnicima (2016., prema Strabić i Milaković) doživljaj pripadnosti školi i okruženju može imati dobar utjecaj tako što djeca nauče konstruktivno rješavati sukobe. (Puzić i sur., 2011., prema Strabić i Tokić Milaković, 2016.) Stručne osobe u školi trebali bi najbolje prepoznati promjene na djeci, s obzirom na vrijeme koje provode s njima. Istraživanja su ukazala da djeca koja su sklona nasilničkim obrascima u virtualnom okruženju postižu slabije rezultate u školi (Kowalski i Limber, 2013. prema Strabić i Tokić Milaković, 2016.), a također se pokazalo da je za djecu s višim postignućima manja vjerojatnost da će vršiti elektroničko nasilje, ali i da će rjeđe biti izložena elektroničkom nasilju (Twyman i sur., 2010. prema Strabić i Tokić Milaković, 2016.).

6.1. Stručnjaci, ustanove, institucije

Prema Riversu i sur., 2007 znakovi koji bi **učitelji kod osnovnoškolske djece trebali prepoznati**, a koji mogu potencijalno ukazivati da je dijete doživjelo vršnjačko nasilje su:

- Izbjegavanje kontakta očima i vidljiva tuga
- Pojava nekontroliranih izljeva bijesa ili frustracije
- Promjene u obrascima ponašanja s prijateljima i aktivnostima za vrijeme odmora
- Nedostatak angažmana u razrednim ili grupnim aktivnostima u kojima je prethodno bilo aktivno angažirano

- Ostali učenici ga ismijavaju kada govori
- Pridavanje manje pažnje školskom i domaćem radu

Kod adolescenata i srednjoškolaca to mogu biti sljedeći znakovi:

- Vidljiv umor
- Zamjetna promjena u ponašanju (npr. iznenadni i neprikladni izljevi bijesa i frustracije)
- Nedostatak samopouzdanja
- Socijalna izolacija i nedostatak angažmana s drugima tijekom odmora
- Povučенost u razrednim ili grupnim aktivnostima u kojima je prethodno bilo aktivno angažirano
- Drugi učenici ga ismijavaju kada govori
- Promjene u ocjenama (u nekim slučajevima se ne radi o silaznom trendu jer učenici možda provode više vremena učeći sami i imaju malo slobodnog vremena)

Stručnjaci u odgojno-obrazovnim institucijama, odnosno nastavnici i stručna suradnici u obrazovnim ustanovama trebali bi postupiti u skladu s **Protokolom o postupanju u slučaju nasilja među djecom**. Ako se utvrdi sumnja na elektroničko nasilje među djecom, nastavnici bi odmah po saznanju trebali, zajedno sa stručnim suradnicima škole obaviti zasebne razgovore s djetetom – žrtvom elektroničkog nasilja i s djetetom počiniteljem elektroničkog nasilja te s djecom svjedocima ili promatračima elektroničkog nasilja. Nadalje, nužno je pozvati roditelje djece uključene u elektroničko nasilje na individualne i grupne razgovore. U najkraćem mogućem roku nastavnici i stručni suradnici u obrazovnim ustanovama dužni su održati zajednički sastanak s djetetom – počiniteljem nasilja, roditeljem i stručnim djelatnicima škole s ciljem definiranja individualnoga plana postupanja prema djetetu.

6.2. Neformalna pomoć i podrška (obitelj, okolina)

Roditelji mogu obratiti pozornost na znakove koji su prisutni kod djeteta, a mogu potencijalno ukazivati na to da je dijete žrtva vršnjačkoga nasilja. Prema Riversu i sur., 2007 **kod osnovnoškolske djece to mogu biti sljedeći znakovi:**

- Učestala tišina
- Povlačenje iz obiteljskih interakcija
- Vidljiva tuga
- Povlačenje od prijatelja i aktivnosti u kojima je prije uživalo
- Učestaliji izostanci iz škole (žaljenje na bolove u trbuhu)
- Loš školski uspjeh (niže ocjene)
- Gubitak apetita
- Poremećaji spavanja (uključujući mokrenje u krevet)

- Informacije iz škole o izgubljenim domaćim zadaćama ili ponašajnim problemima kao što su tučnjave s drugim učenicima
- Prestaje koristiti računalo ili mobitel ili povećanje vremena provedenog na internetu u odnosu na prije
- Čini se nervozno ili razdražljivo kada koristi računalo ili mobitel
- Spominje nepoznate osobe
- Pridavanje sve veće važnosti aktivnostima i osobama na internetu
- Zatvaranje stranica, chatova i/ili skrivanje mobitela kada roditelji uđu u sobu
- Stres prilikom čitanja poruka, odnosno primanja različitih sadržaja
- Izbjegavanje razgovora u porabi računala i interneta
- Brisanje korisničkih računa ili otvaranje novih
- Puno novih kontakata na mobitelu i/ili društvenim mrežama

Za srednjoškolce to mogu biti sljedeći znakovi:

- Neodređene glavobolje, bolovi u trbuhu (često traži da ostane kod kuće)
- Izljevi bijesa
- Neobjašnjene posjekotine i modrice, poderana i uprljana odjeća
- Reagira tako da udara ili ustukne
- Umor (povezan s poremećajima spavanja)
- Gubitak apetita
- Neobjašnjeno plakanje
- Nevoljkost za samostalnim hodanjem ili putovanjem do škole
- Izbjegavanje učenika koje je prije smatralo prijateljima
- Ostajanje kod kuće navečer ili vikendima
- Krađa novca
- Ostajanje do kasno u školi (da bi se izbjeglo druge učenike izvan škole)
- Postaje introvertirano, sumorno raspoloženo, ne traži pažnju i /ili izražava sumnju u sebe
- Pojačana nelagoda kod izražavanja tjelesne privrženosti
- Ometenost, zaboravljivost
- Prestaje koristiti računalo ili mobitel ili povećanje vremena na internetu u odnosu na prije
- Čini se nervozno ili razdražljivo kada koristi računalo ili mobitel
- Spominje nepoznate osobe
- Pridavanje veće aktivnosti i pažnje osobama na internetu

- Zatvaranje stranica, chatova i/ili skrivanje mobitela kada roditelji uđu u sobu ili kada se druga osoba približi
- Stres prilikom čitanja poruka, odnosno primanja različitih sadržaja
- Izbjegavanje razgovora o uporabi računala i interneta
- Brisanje korisničkih računa ili otvaranje puno novih
- Puno novih kontakata na mobitelu i/ili društvenim mrežama

Smjernice za roditelje u slučaju sumnje ili postojanja elektroničkog nasilja prema Vidance i Štelcer, 2019:

- Poduzeti sve potrebne mjere da se nasilje prekine, a dijete zaštititi (npr. prijava neprimjerenog sadržaja, pohrana dokaza i slično)
- Odazvati se na individualni i grupni razgovor s nastavnim i stručnim osobljem škole/ ustanove socijalne skrbi ili druge institucije u okviru koje postoji sumnja da je njihovo dijete žrtva ili počinitelj elektroničkog nasilja
- Sudjelovati u individualnim i grupnim razgovorima s djetetom, nastavnim i stručnim osobljem te razgovorima u koje su uključeni i drugi roditelji
Sudjelovati u izradi individualnog plana postupanja u slučaju elektroničkog nasilja
- Pružiti djetetu potrebnu pomoć i podršku, poticati ga na izražavanje mišljenja, poticati ga na preuzimanje odgovornosti za svoje postupke, poticati nenasilno rješavanje sukoba
- Podržati uključivanje djeteta u individualni i grupni rad
- Prema potrebi i procjeni stručnjaka osigurati stručnu pomoć i podršku djetetu izvan škole ili ustanove socijalne skrbi
- Uspostaviti aktivnu i redovitu suradnju sa stručnim djelatnicima odgojno-obrazovnih ustanova, ustanova socijalne skrbi i zdravstvenih ustanova, u provođenju tretmana koji je u najboljem interesu djeteta
- Vlastito uključivanje u individualni i grupni rad s ciljem unaprjeđenja svojih roditeljskih kompetencija, dobivanja potrebne podrške i pomoći djetetu i stjecanja boljeg uvida u djetetove potrebe i način funkcioniranja

Znakovi kod djeteta koji mogu ukazivati na zlouporabu interneta, te na njih svakako treba obratiti pažnju, su (Perinčić, 2008, prema Radat i sur., 2015):

- Gubitak osjećaja za vrijeme
- Kroničan umor i neispavanost uslijed poremećenog dnevnog ritma
- Nezadovoljavanje osnovnih potreba poput spavanja i hrane
- Gubitak tjelesne kondicije
- Fizička oštećenja (slabljenje vida, deformacija lokomotornog sustava)
- Žudnja za online aktivnostima

- Narušavanje emocionalne ravnoteže
- Gubitak osjećaja za realnost
- Pojava ljutnje, napetosti, agresije i/ili depresije kada računalo nije dostupno
- Smanjen uspjeh u školi
- Obmana, laganje, pomanjkanje kontrole, povlačenje u sebe
- Fizička društvena izolacija
- Članstvo u grupama „sumnjive etičnosti“
- Stvaranje vlastitog virtualnog svijeta

Što sve obuhvaća elektroničko nasilje, odnosno na što treba reagirati ako primijetite da se dogodilo vašem djetetu ili da je dijete činilo nešto od navedenoga (Poliklinika za zaštitu djece i mladih, 2020):

- Slanje anonimnih poruka mržnje
- Poticanje na grupne mržnje
- Širenje nasilnih i uvredljivih komentara o vršnjaku
- Kreiranje internetskih stranica ili blogova koji sadrže priče, crteže, slike i šale na račun vršnjaka
- Slanje tuđih fotografija te traženje ostalih da ih procjenjuju po određenim karakteristikama
- Otkrivanje osobnih informacija o drugima
- „provaljivanje“ u tuđe e-mail adrese
- Slanje zlobnih i neugodnih sadržaja drugima
- Prijetnje smrću
- Izlaganje dobi neprimjerenih sadržajima
- Seksualno uznemiravanje

Kako djetetu pružiti pomoć i podršku (Poliklinika za zaštitu djece i mladih, 2020)?

- Naučiti više o mobitelima, internetu, društvenim mrežama i osnovnim pojmovima koja se koriste u virtualnom svijetu
- Dogovoriti pravila o korištenju računala i upoznavanju internetskih prijatelja
- Razgovarati sa djecom i pokušati razumjeti na koje načine koriste internet i mobitele, za koje aktivnosti ih koriste
- Poučiti ih da ne prosljeđuju niti komentiraju sadržaje koji mogu nekoga povrijediti.
- Razgovarati o tome kad treba, a kad ne treba čuvati tajnu pred roditeljima i odraslima u koje imaju povjerenja (dobre i loše tajne kod mlađe djece)
- Osigurati osjećaj povjerenja i sigurnosti

- Informirati se i o programima koji filtriraju web stranice za koje ne želite da budu dostupne djetetu

Pravila ponašanja koja štite djecu na internetu – odnosno pravila za koje trebamo biti sigurni da ih se dijete pridržava na internetu (Poliklinika za zaštitu djece i mladih, 2020):

- Ne stavljati osobne informacije i fotografije na internet (chat, blogovi, osobne ili društvene web stranice)
- Nikome ne govoriti svoje lozinke, čak ni prijateljima
- Ako prime zlonamjernu ili prijeteću poruku, ne odgovarati nego pokazati odrasloj osobi u koju imaju povjerenja
- Ne otvarati e-maile nepoznatih osoba ili od ranije poznatih zlostavljača
- Ne stavljati na internet ništa što ne žele da vide prijatelji iz razreda, čak ni u e-mailu
- Ne slati poruke u ljutnji. Razmisliti kako bismo se osjećali da sami primimo takvu poruku
- Pomoći djeci koju na ovaj način zlostavljaju – ne prikrivati nasilje nego odmah obavijestiti odrasle – roditelje, učitelje, stručnjake u školi.

7. Suradnja relevantnih dionika

Međusektorska suradnja u vezi s problematikom vršnjačkoga nasilja **obvezna je** i utemeljena na već ranije navedenim propisima, zakonima, strategijama, konvencijama i protokolima. No, prema *Izvešću pravobraniteljice za djecu 2021*, ona u praksi uvelike ovisi o dionicima na terenu, o njihovoj stručnosti i spremnosti, razumijevanju problematike, te volji da se na suzbijanju i sprečavanju nasilja radi suradnički i kontinuirano, na dobrobit djece i cijele zajednice. Dužnost svake institucije je poznavanje svojih ovlasti i odgovornosti u okviru kojih treba poduzimati mjere utemeljen na propisima i pravilima struke. Međuresorna suradnja uključuje i zajedničke sastanke na kojima se u suradničkom ozračju dogovara o aktivnostima na općoj ili pojedinačnoj razini. Praksa pokazuje da postoje sredine u kojima se problematici nasilja pristupa na takav način. Nažalost češći su primjeri u kojima je suradnja formalna, a institucije prebacuju odgovornost za postupanje jedna na drugu (Pravobraniteljica za djecu, 2022).

U 2021. godini, Pravobraniteljica je zaprimila desetak prijava za vršnjačko elektroničko nasilje u Viber i WhatsApp grupama djece koja su u istome razrednom odjelu. Međutim, pojedine škole odbijaju odgovornost za postupanje u takvim slučajevima te u slučajevima kada se nasilje među učenicima dogodilo izvan prostora škole i izvan vremena trajanja nastave.

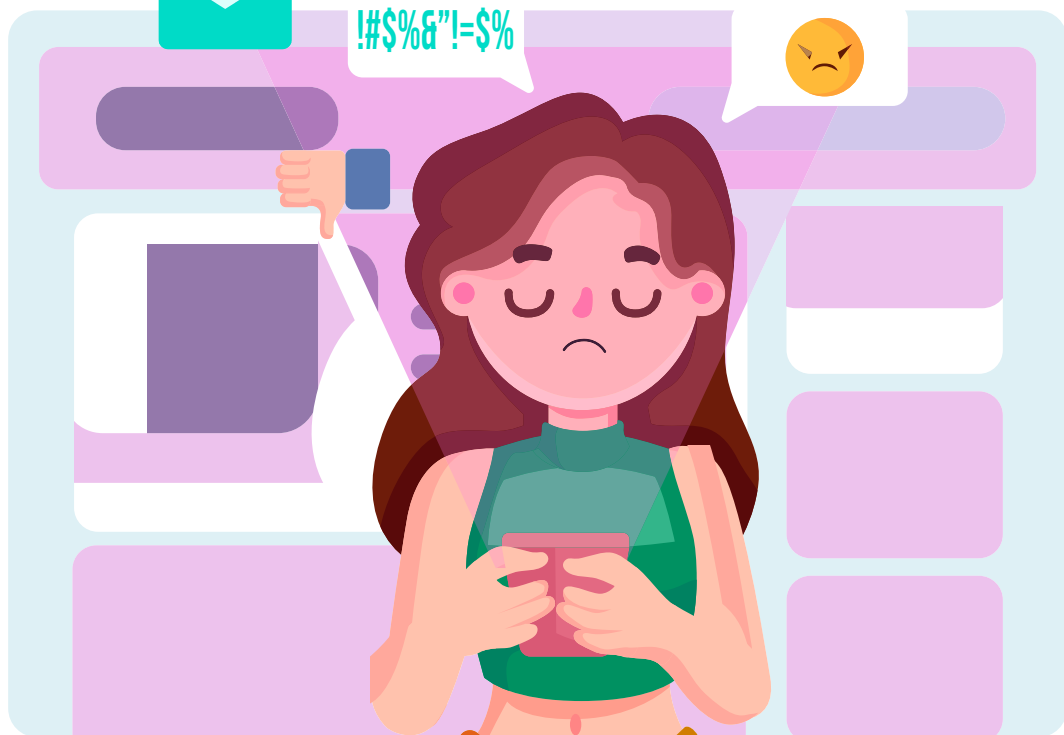
Na propuste u djelovanju druge škole upućuje i slučaj online nasilja putem razredne WhatsApp grupe u kojem su jedanaestogodišnjaci dijelili iznimno vulgarne i seksualizirane poruke o vršnjakinji. Škola je uputila njihove roditelje da sami međusobno riješe situaciju, držeći da nemaju odgovornost za postupanje jer se nasilje dogodilo online u slobodno vrijeme. Škola je u izvješću koje nam je uputila iskazala revoltiranost našim preispitivanjem njihovog postupanja te navela da su roditelji odgovorni za dječje korištenje mobitela. AZOO (Agencija za odgoj i obrazovanje) je utvrdio propuste u radu škole te, uvaživši našu preporuku, savjetovao edukaciju djelatnika o poduzimanju zakonskih i stručnih mjera nakon vršnjačkog nasilja (Izvešće o radu Pravobraniteljice za djecu 2021:43)

Kao što je već navedeno, glavna karakteristika cyberbullyinga upravo je ta da nema vremenski okvir, odnosno ne završava kada djeca dođu doma iz škole, što dovodi do oprečnih stavova o dužnosti reagiranja stručnih djelatnika u školi na slučajeve *cyberbullyinga* među djecom. Za nasilje učenika izvan prostora škole ili vremena nastave svoje stajalište je Agencija za odgoj i obrazovanje donijela još 2017. godine, navodeći da su škole dužne djelovati u svakom slučaju nasilja svojih učenika, bez obzira na to kojem mjestu se ono dogodilo. S obzirom na učestalo odbijanje u postupanju, nužno je da Agencija za odgoj i obrazovanje upozna sve škole sa zakonskom obvezom postupanja, stručnim djelovanjem i ovim stajalištem (Pravobraniteljica za djecu, 2022).

MRZIMO TE!

!#\$%&'!=\$%

8. Prevencija

8.1. Preventivni programi

Preventivni programi odnose se na postupke kojima se nastoji smanjiti ili spriječiti elektroničko nasilje. Cilj je povećati svijest o problematici nasilja kao i educiranje učitelja, roditelja i djece o prirodi te učestalosti nasilnih oblika ponašanja. To se pokušava ostvariti priručnicima, brošurama, videozapisima te predavanjima djeci, roditeljima i stručnjacima. Za učinkovito provođenje ovih programa nužno je pravovremeno uočavanje problematike, pripremljene smjernice o postupanju u slučaju nasilja te kontinuiran angažman škole. Na taj se način šalje poruka djeci da je njihova dobrobit važna te da se ne tolerira nasilje (Vidance i Šelcer, 2019).

Kod prevencije vršnjačkoga nasilja, nekoliko je ključnih elemenata koji bi trebali sadržavati učinkoviti preventivni programi (Centre for Education Statistics and Evaluation, 2017):

Holistički pristup usmjeren na cijelu školu: škola mora imati sveobuhvatnu politiku usmjerenu protiv vršnjačkog nasilja, promovirati kulturu prijavljivanja vršnjačkog nasilja i uspostaviti partnerski odnos s roditeljima i skrbnicima

Obrazovni sadržaj koji podržava razvoj socijalnih i emocionalnih vještina kod učenika i učenje prikladnih načina reagiranja na nasilno ponašanje – programi socioemocionalnog učenja pokazali su se kao učinkovita komponenta sveobuhvatnih strategija za prevenciju vršnjačkog nasilja, baš kao i programi koji potiču aktivniju ulogu promatrača u sprečavanju vršnjačkog nasilja

Pružanje podrške i poticanje profesionalnog razvoja učitelja i drugoga školskog osoblja u području održavanja pozitivne školske klime – vodstvo škole trebalo bi komunicirati i aktivno podržavati modeliranje očekivana ponašanja, poticati školsku klimu u kojoj je sigurnost važna i svi članovi aktivno su uključeni u školsku zajednicu te pružati odgovarajuće treninge svojim djelatnicima

Sustavna implementacija i evaluacija programa – svaki preventivni program trebao bi biti vjerno i dosljedno implementiran kako bi se sačuvao njegov učinak, a njegova provedba morala bi biti nadzirana i evaluirana

Kod prevencije elektroničkog nasilja potrebno je obuhvatiti zakonsku i pravnu regulativu korištenja medija, te u nastavni sadržaj uklopiti znanja o sigurnom korištenju interneta, kao i eventualnom protokolu postupanja, odnosno nužno je obuhvaćanje tehnološkog pristupa prevenciji ili smanjivanju nasilja (Snakenborg i sur., 2011). Prepoznavanje elektroničkog nasilja, odnosno prevencija i intervencije usmjerene na isto, predstavljaju izazov za stručnjake u školama jer se elektroničko nasilje može od-

vijati istovremeno izvan i unutar prostora škole, a i kada se odvija izvan škole, i dalje je u njoj prisutno na digitalnim uređajima učenika (Gaffney i Farrington, 2018 prema Jeleč i sur., 2020).

Prema modelu Farrella i Flannerya (2006) razlikujemo četiri dimenzije programa prevencije elektroničkog nasilja. To su:

Rad i razvoj socijalne mreže sustava na koju je preventivni program usmjeren, odnosno razvoj socijalne, emocionalne i informatičke pismenosti učenika, osnaživanje među vršnjačke podrške i mreže do užeg društvenog djelovanja i društvenog makro sustava.

Preventivno djelovanje treba biti usmjereno na sadržaj i intenzitet rizičnih faktora u konkretnoj populaciji učenika

Preventivno djelovanje treba biti usmjereno na specifičnost dobnih skupina

Svrha preventivnog programa može varirati ovisno od ciljne populacije (npr. smanjivanje generalnih/specifičnih oblika agresivnosti, poticanje poželjnih ponašanja i slično)

Kod programa prevencije elektroničkog nasilja dodatno se ističe važnost da oni obuhvaćaju i tradicionalni i elektronički oblik nasilja među vršnjacima jer smatra se da djeca i mladi koji čine elektroničko nasilje često sudjeluju u činjenju tradicionalnog oblika nasilja nad vršnjacima (Pyzalski i Poleszak, 2019, prema Jeleč i sur., 2020).

Podaci o evaluacijama preventivnih programa u Hrvatskoj dostupni su isključivo za programe koji se odnose na tradicionalno vršnjačko nasilje kao i za nasilje među vršnjacima generalno, dok nedostaju podatci za evaluacije specifičnih preventivnih programa namijenjenih smanjenju elektroničkog nasilja (Jeleč i sur., 2020). Nedostatak sustavnih evaluacija otežava uvid u uspješnost programa i rad na povećanju efikasnosti pojedinih područja programa. Upravo zbog navedenog Vlada Republike Hrvatske u veljači 2020. godine, a po prijedlogu Ministarstva znanosti i obrazovanja, izglasala je donošenje Akcijskog plana za prevenciju nasilja u školama za razdoblje od 2020. do 2024. godine (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2020). Akcijski plan baziran je na šest ciljeva: od usklađivanja i unaprjeđivanja zakonskog okvira za prevenciju nasilja u školama, donošenja povelje o nenasilju, sustavnog prikupljanja i obrade podataka koji su relevantni za prevenciju nasilja u školama, poboljšanja kvalitete i praćenja te povećavanje broja verificiranih školskih programa/projekata za prevenciju nasilja koji se provode u školama. Nadalje, ciljevi su akcijskog plana i osiguravanje sustavne mjere potpore u prevenciji nasilja u školama učenicima, učiteljima, roditeljima/skrbnicima kao i pretpostavki za ostvarenje nulte tolerancije na nasilje u školama te, u konačnici, provođenje medijske kampanje o prevenciji nasilja u školama.

8.2. Primjeri dobre prakse u Hrvatskoj

U Hrvatskoj je proveden niz programa s ciljem prevencije elektroničkog nasilja. Među prvima, UNICEF i Hrabri telefon utemeljili su 2008. godine projekt **Prekini lanac!** u kojemu je pokrenuta javna kampanja prevencije elektroničkog nasilja među djecom. Televizijski spotovi, plakati i edukativni materijali namijenjeni djeci, roditeljima i učiteljima bili su distribuirani na prodajnim mjestima telekomunikacijskih operatera koji su sudjelovali u projektu. Nastavno na to, 2009. godine osmišljen je i započeo je s provedbom **školski preventivni program Prekini lanac!** koji je bio usmjeren na prevenciju elektroničkog nasilja te je integrirani dio osnovnog programa **UNICEF-a Stop nasilju nad djecom! – Za sigurno i poticajno okruženje u školama**, a sastavljen je od radionica za učitelje, roditelje i učenike.

Ambidekster klub u suradnji s Ministarstvom za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku, Gradom Zagrebom i Gradom Gospićem provodio je projekt **Klikni za sigurnost**, u koji su integrirani individualna savjetovanja, grupni radovi, edukativne radionice i tribine za učenike i roditelje, online i telefonsko savjetovanje, edukacija volontera uključenih u projekt i informiranje šire javnosti putem informativnih materijala (letaka ili postera) te promocija spota **Što se dogodi na internetu** (Ambidekster klub, 2018).

Udruga roditelja Korak po korak priključila se projektu #DeleteCyberbullying koji je provodio COFACE (Konfederacija obiteljskih organizacija Europske unije) uz financijsku podršku programa Europske unije DAPHNE, koji ima za cilj pridonijeti zaštiti djece, mladih i žena od svih oblika nasilja. **#DeleteCyberbullying** nudi dvije opcije za roditelje, učitelje i učenike. Prva je opcija video „Elektroničko nasilje: postoji izlaz“, a druga je aplikacija #Deletecyberbullying za android platforme pametnih telefona putem kojeg korisnici rješavaju kviz nakon kojeg su, ovisno o svojim rezultatima, preusmjereni na adekvatne izvore informacija o elektroničkom nasilju (#DeleteCyberbullying, 2016).

Hrabri telefon provodi preventivni program Hrabri Čuvari koji je usmjeren na edukativne radionice za nastavnike, stručne suradnike, roditelje i učenike. Nakon provedenih radionica učenici koji su bili educirani dobili su titulu „Hrabrih čuvara“ i preuzeli aktivnu ulogu u pomoći i educiranju svojih vršnjaka o opasnostima elektroničkog nasilja putem radionica i poster prezentacija (Hrabri telefon, 2017).

U nakladi Filozofskog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku izdan je Priručnik za voditelje programa prevencije nasilja putem interneta u sklopu projekta *Ne e-nasilju* na kojem su uz filozofski fakultet u Osijeku sudjelovali i Centar za nestalu i zlostavljanu djecu te Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta. Program je bio usmjeren na prevenciju elektroničkog nasilja među djecom i mladima putem stvaranja sveobuhvatnog i samoodrživog programa. U navedenom priručniku nalazi se niz osmišljenih radionica koje su predviđene za održavanje na satu razredne zajednice i mogu ih provoditi svi zainteresirani nastavnici i stručni suradnici u osnovnim i srednjim školama (Babić Čikeš i sur., 2016).

Projekt *Surfajmo odgovorno* bio je dugotrajniji projekt društva „Naša djeca“ Maksimir u suradnji s Društvom „Naša djeca“ Petrinja i partnerstvu s OŠ „Ivan Filipović“ (Zagreb) i OŠ „Dragutin Tadijanović“ (Petrinja), u kojem je 80-ero učenika šestih razreda osnovnih škola tijekom šest mjeseci bilo uključeno u ciklus radionica s ciljem unaprjeđenja socijalnih, emocionalnih i komunikacijskih vještina. Specifičnost je ovog programa bilo osnaživanja djece promatrača nasilja u svrhu bolje i brže reakcije na nasilje (Društvo „Naša djeca“ Maksimir, 2019).

Udruga LET također se aktivno bavi tematikom elektroničkog nasilja od 2019. godine. Provode se programi prevencije elektroničkog nasilja, organiziraju se savjetovanja za djecu i roditelje, edukacije za stručnjake koji rade s djecom, kampanje na društvenim mrežama, a provedeno je i istraživanje o *cyberbullyingu* na nacionalnoj razini (Udruga LET, 2021).

Zašto tinejdžeri postaju cyber nasilnici? U nastavku pročitajte što o tome misli jedna tinejdžerica.

U današnje doba svaki pubertetlija ima svoj smartphone, tablet, kompjutor i u novom desetljeću, kako tehnologija napreduje, pojavit će se mnogi novi gadgeti koje će svaki tinejdžer morati imati. Neki imaju sve te gadgete radi zabave, neki ih niti ne koriste – ali ih imaju da budu u trendu, a neki kako bi koristili Internet i putem društvenih mreža maltretirali druge. Statistika pokazuje kako u zadnjih 20-ak godina, otkad je tehnologija jako napredovala, ima sve više žrtava cyberbullinga, među njima najviše mladih. Mnogi se pitaju što to navodi mlade da maltretiraju svoje vršnjake. Neki napadači nemaju razloga za maltretiranje žrtve već to rade iz čiste zabave, neki pak to rade iz osvete, a neki zato jer žele pokazati da su snažni i da drže sve konce u rukama. Takva skupina je najopasnija, najokrutnija prema svojim žrtvama. Oni često imaju probleme kod kuće, gdje su zlostavljani ili zapostavljeni i smatraju se manje važnima, nebitnima, nevidljivima. Iz tog razloga pronalaze među svojim vršnjacima u školi one koji su „nevidljivi“, „nevažni“, „slabi štreberčići“ koje lako mogu zastrašiti i prikazati se kao snažni individualci. Oni se kod kuće osjećaju žrtvama, i stoga pronalaze one u kojima prepoznaju sebe – i žele postati autoritet, neko važan koga se svi boje. U pubertetu tinejdžeri su vođeni vlastitim osjećajima koji se konstantno mijenjaju i kada se osjećaju nevažnima to izaziva ljutnju koja eskalira u maltretiranje slabijih. U filmovima vidamo takve situacije i sve dok film ne dođe do raspleta kada saznajemo nasilnikovu priču nam postaje jasno zašto to čini. U stvarnosti mnogo je toga drugačije.

Mnoge žrtve koje su otvoreno progovorile o svojem iskustvu sa cyberbullyingom bile su žrtve skupine koja to radi iz osvete. Žrtve su bile oni „štreberi“ koji su uvijek imali najbolje ocijene, uzorno vladanje i bili su miljenici profesora. Uvijek bi se uspjeli izvući od odgovaranja i profesori ih nikada nisu ukorili. To je u napadačima izazvalo ljubomoru i želju za osvetom – a koji je najlakši način da napadnu nekoga bez da budu otkriveni? Odgovor je, naravno – društvene mreže. Tamo su sigurni jer su anonimni i nitko ih ne može zaustaviti jer su iza ekrana najsnažniji. U sigurnosti svoje sobe maltretiraju svoje žrtve kako bi ih slomili. Ta skupina osvetnika i njihova ljubomora žele da njihova žrtva pati onoliko koliko oni pate u školi jer nisu najbolji nego su osrednji i nebitni, profesori ih jedva zamjećuju i žele pokazati kako su i oni vrijedni nečije pažnje. Ponovo, i ovu skupinu vode njihovi osjećaji, i ova skupina želi se pokazati važnima i snažnima što nas dovodi do glavnih razloga zašto puberteltije čine to što čine.

Možemo zaključiti kako su tinejdžeri vrlo osjetljiva grupa. Oni su vođeni osjećajima, želi se prikazati važnima i vidljivima. Kao profesionalci za gadgete i novu tehnologiju, kada njihovi osjećaji postanu teret kojeg moraju nekako izbaciti iz sebe, ulogiraju se na neku društvenu mrežu i svoj bijes, svoje emocije iskaljuju na nekom drugom. To su najekstremniji slučajevi. Naravno, oni manje ekstremni tinejdžeri svoje osjećaje iskaljuju na svojim najbližima i dolazi do svađa. Nagomilani negativni osjećaji i nova tehnologija vode do vršnjačkog cyber nasilja, čime dobivamo odgovor na naše pitanje – zašto tinejdžeri postaju cyber nasilnici?

Mnogi tinejdžeri otvoreno su progovorili o svojim iskustvima sa virtualnim nasiljem. Neki su bili prijatelji nasilnika ili žrtve, neki su sami bili žrtve, a drugi počinitelji. Jedna mlada Njemica javno je ispričala kako je maltretirala novopridošlu curu iz svoga razreda. Imala je samo 13 kada ju je vidjela kao prijatnju njenom socijalnom statusu. Bojala se da će joj ona oduzeti sve prijatelje i nju spustiti niže na socijalnoj ljestvici. Kap koja je prelila čašu bio je drugačiji izgovor djevojke, koja je došla iz drugog kraja države. Njime je jako živcirala mladu Njemicu i natjerala ju da učini ono što joj je najviše naškodilo. Prema priči, na roditeljskom se sastanku od majke žrtve saznalo da je djevojku prijetećim SMS porukama zlostavljala kolegica iz razreda. Mlada napadačica nije imala pojma koliko je povrijedila svoju žrtvu te je bila suspendirana na mjesec dana iz škole. Kod kuće je imala još veću kaznu – što ju je naučilo da nikada više ne učini slično. Jedna djevojka za istu je njemačku web stranicu napisala svoja iskustva kao napadača. Od malena je maltretirala druge putem društvenih mreža. Na Instagramu je gledala različite fotografije i, ako joj se one nisu svidjele, iskreno, ali bezobrazno je izjavila svoje mišljenje. Ispričala je kako joj je bilo lakše vrijeđati druge skrivajući se iza lažnog imena. U školi bi joj profesori prigovorili ili ju kaznili, a na društvenim mrežama se osjećala sigurno da joj nitko ne može ništa. Sa 16 počela je i po ostalim društvenim mrežama vrijeđati ostale korisnike, a ponekad i svoje poznanike jer su joj išli na živce, bili su dosadni i naporni ili je jednostavno bila ljubomorna na njih. Počela je širiti glasine o drugima, pogotovo o svojem bivšem dečku. On, dok su bili zajedno, nije imao pojma za njenu drugu stranu osobnosti, no kada su prekinuli i sam je osjetio kako je to biti maltretiran. Na njenoj listi ljudi koje želi povrijediti našla se i djevojka iz paralelnog razreda koja je uvijek imala najskuplju odjeću te je tako o njoj proširila glasinu na društvenim mrežama kako zbog svojeg financijskog stanja dobiva bolje ocjene od ostatka učenika. Sve je prestalo kada se zaposlila kao blagajnica u jednom dućanu i jedan od kupaca bio je žrtva njenog terora. Bilo joj je neugodno da ju ne prepozna i kaže njenom šefu za sve stvari koje je rekla o drugima na Internetu. Polako je došla pameti i shvatila što je učinila te se smirila i prestala vrijeđati druge na društvenim mrežama – na kojima je izbrisala sve svoje korisničke račune i okrenula novu stranicu u životu. Još i danas se boji kako ona sama ne bi postala žrtva nekoga kao što je ona sama bila, a još veći strah zadaje joj mogućnost da njezina obitelj sazna što je sve činila.

S druge strane, kao žrtva virtualnog zlostavljanja oglasila se jedna mlada studentica kojoj je školovanje bilo noćna mora. Prve 3 godine osnovne škole bile su poput sna, no sredinom četvrte godine dobila je priliku da zbog svojih vještina i znanja preskoči razred. Kao nova i najmlađa učenica u razredu, osjećala se izostavljenom. To je privuklo pažnju mnogih iz njenog novog razreda. Kada je na prvom ispitu, riješivši test bez greške, dobila najvišu ocjenu, ostali učenici počeli su je gledati kao prijatnju te je tako postala njihova meta u fizičkom i u virtualnom svijetu. Bila je fizički zlostavljana zbog incidenta na satu biologije. U knjizi se nalazila slika devetogodišnjakinje potpuno nage jer se učilo o dijelovima tijela, a pošto je jedina imala 9 godina i bila je nova u razredu, svaki puta kad im se prohtjelo ostatak razreda bi u udarao. Učitelji nisu ništa primijetili i nitko znao da joj treba pomoć. Osim toga, bila je zlostavljana i na društvenim mrežama. Ružnih i bezobraznih komentara o njoj bilo je svugdje. Ispod svake slike koja je bila podrugljiva i namijenjena njoj, u komentarima su se nalazile uvrede. Prozivali su je svakakvim imenima. Osjećala se

usamljenom i bespomoćnom. Cijelu srednju školu propatila je čekajući dan kada će se sve promijeniti. Položivši maturu i upisavši željeni fakultet, mlada se djevojka počela nadati kako je napokon došao njen trenutak i da će se na fakultetu sve promijeniti.

Osobno se i meni dogodilo slično, ali maje ekstremno. U 5. razredu počele su se koristiti društvene mreže poput Vibera i WhatsAppa. Tada je kod nas bio u modi Viber i imali smo razrednu da si možemo slati zadaće i neke obavijesti. Preko ljeta nisam koristila društvene mreže jer sam se htjela odmoriti od svega. Nabijali su mi do 300 poruka na dan, a meni se sve to nije dalo čitati. Kada sam došla kući sa ljetovanja, odlučila sam pročitati te poruke i primijetila sam da su sve o meni. Zvali su me pogrdnim nazivima poput „štreberica“, „glupača“, ali i pogrdnijim, neprimjerenim imenima. Primijetila sam da se među komentarama pojavilo i ime moje tadašnje najbolje prijateljice. Ona me je, dok sam ja bila kod nje na ljetovanju, dok mene nije bilo u blizini, također vrijeđala znajući da ne čitam poruke. Toga se dana, kada sam shvatila što sve moji razredni kolege misle o meni, na televiziji emitirao američki film Cyberbully kojeg sam pogledala zajedno s mamom. Pogledavši film shvatila sam kako ima i gorih situacija od moje te sam odlučila ignorirati njihova vrijeđanja. Time sam im dala do znanja da me to ne dira i polako se situacija primirila. U osmom razredu situacija je postala gora kada su me počeli vrijeđati zbog moga prezimena. Pošto smo učili na povijesti o Drugom svjetskom ratu i Domovinskom ratu, primijetili su kako je moje prezime isto prezimenu jednog od ratnih zločinaca te su me zbog toga konstantno vrijeđali. Profesor iz povijesti znao je za to, s obzirom na to da su me vrijeđali tijekom sata povijesti, no on je meni i mojoj mami konstantno govorio da on tu ne može ništa i da se nada da će ih ta faza proći. Na oproštajnoj zabavi na kraju osmog razreda profesor mi se još jednom ispričao za sve uvrede tijekom njegova sata i kako mu je žao što ništa nije mogao učiniti. S obzirom da sam se već suočila sa maltretiranjem svojih vršnjaka, nije me to puno diralo jer sam znala kako nikoga od njih neću više vidjeti jer sam namjeravala upisati gimnaziju za koju sam znala da nitko od njih neće upisati. Sada kada prolazim gradom jedva da ikoga od njih sretnem i u srednjoj mi je školi puno bolje. Saznala sam kako je još mnogo cura iz mojeg sadašnjeg razreda prošlo kroz sličan pakao u osnovnoj školi – i s tim saznanjem jednostavno sam nastavila sa svojim životom, nadajući se kako nikad više neću naći u takvoj situaciji.

Internet je danas mjesto za zabavu, ali i mjesto kojega se neki boje. Jedni se zabavljaju maltretirajući druge putem društvenih mreža, a drugi se boje koristiti društvenim mrežama kako ne bi bili maltretirani poput njihovih prijatelja ili kako više ne bi prolazili kroz isti pakao glasina i uvreda. U virtualnom svijetu moramo se ponašati uljudno i pristojno kao i u stvarnom svijetu, jer tako nitko od nas neće vrijeđati ili biti povrijeđen.

Internet je svakog dana sve popularniji i sve moderniji. Svakog dana pojavi se nešto novo – nova igrice, članak, aplikacija za instalirati, novi film ili pjesma. Mladi danas uopće ne komuniciraju uživo, već preko društvenih mreža poput Facebooka, Instagrama, Twittera ili WhatsAppa. Zbog toga postaju sve ovisniji o internetu, što ima mnoge negativne strane, ali ima i onih pozitivnih.

U školi nas često traže da znamo više nego što piše u knjigama, neke sitne detalje koje oni smatraju bitnima, a autori udžbenika ne. Kada im kažemo da tih detalja nema u knjizi,

njihov odgovor gotovo je uvijek da potražimo na internetu. Tamo ćemo naći svakakve informacije – i one točne i netočne. No, internet nam je svima pomogao u pronalasku informacija za referate, završne radove, testove... Osim toga, internet je savršen način za upoznati nekoga ili komunicirati s nekim na velike daljine. Zbog toga ga mnogi mladi danas koriste. Svi koji su barem jednom sudjelovali u Erasmus+ projektu znaju da, kako bi najlakše stupili u kontakt sa svojim partnerom iz druge države, trebaju koristiti društvene mreže. Osim toga, kada idemo na daleka putovanja, a želimo nekome pokazati ta čudesna mjesta koja smo posjetili, najlakše ćemo te slike podijeliti preko društvenih mreža, što je jednostavno, brzo i besplatno. Ako pak odemo na putovanje bez roditelja, s njima možemo besplatno razgovarati putem video poziva na npr. WhatsAppu te im pokazati kako naša hotelska soba ili taj grad izgleda. Dok traju dugi ljetni praznici, a svi su naši prijatelji otputovali na more dok smo mi ostali kod kuće, najlakše ćemo preko društvenih mreža stupiti s njima u kontakt. Danas je mladima zaista bitno da ostanu u kontaktu s prijateljima te zato koriste toliko puno internet, ali i kada im je dosadno tako će se najlakše zabaviti – prateći smiješne objave svojih omiljenih blogera ili youtubera, slušajući najnovije pjesme omiljenih izvođača i gledajući najave za najnovije filmove. Ali internet služi i za saznati kada će neki bus ili tramvaj stići do stanice, a kada se izgubimo uvijek ćemo koristeći Google karte naći put. Uostalom, ako smo se izgubili, da bi došli do odredišta uvijek možemo pozvati Uber...

S druge strane – mnogo je rizika. Na Internetu sve je javno i ništa što je jednom objavljeno ne može zauvijek nestati. Mladi često objavljuju previše svojih osobnih podataka i dijele ih sa svima. Tako često postanu mete hakera i cyber nasilnika. Svi dijele gdje su, što rade, s kime su i kako se osjećaju, što hakeri i nasilnici iskorištavaju kako bi im naudili. Osim toga na Internetu ima svakakvih web stranica koje često mogu biti zaražene virusima. Na internetu se često pojavljuju i neprikladni sadržaji, poput pornografije. Rizik je i prevelika ovisnost. Kada mladi bulje samo u monitore i mobitele i uopće ne komuniciraju sa svojom vršnjacima, isključuju se i često mogu biti ismijavani. Djeca ne shvaćaju kako im pretjerano korištenje interneta i društvenih mreža samo šteti. Često ih se naziva pogrdnim imenima poput „kompjuterski štreber“, izbacuju ih iz društva i vrijeđaju ih. Tako i sami mogu postati cyber nasilnici. Na internetu možemo koristiti lažna imena i slike kako bi se predstavljali kao netko tko nismo i na taj način igrati se s drugima i njihovim osjećajima. Internet je postao svačije igralište. Upoznavanje ljudi preko interneta postalo je jako moderno, no i to ima svoje rizike zbog upoznavanja nekoga tko nema baš čiste namjere.

Kako se takve stvari ne bi događale treba strogo paziti što se objavljuje. Nikada ne objavljujte ono što smatrate da ne bi svatko trebao znati, ne dijelite pinove svojih kreditnih kartica ili lozinke svojih profila na društvenim mrežama, zaštitite svoje računalo antivirusnim programima. Kada upoznate nekoga preko interneta, nikada se nemojte ći sami naći s tom osobom. Uvijek povedite barem dvije osobe zbog sigurnosti. Prijavite cyber nasilje čim ga uočite i spriječite ga svojom dojavom, izbjegavajte stranice koje reklamiraju pornografiju jer su najčešće zaražene virusima koje antivirusni programi ne mogu zaustaviti i, najbitnije, pokušajte ograničiti vrijeme koje provodite na internetu kako ne bi postali ovisni i isključili svoje najbliže iz svojeg života. Oni su ti koji će vam uvijek pomoći riješiti probleme – bilo to na internetu ili u stvarnom životu.

Literatura

- #DeleteCyberbullying. (2014). *DeleteCyberbullying*. Dostupno na: <https://deletecyberbullying.wordpress.com/>
- Agus, M., Mascia, L.M., Zanetti, M.A., Perrone, S., Rollo, D., i Penna, M.P. (2021). Who Are the Victims of Cyberbullying? Preliminary Data Towards Validation of "Cyberbullying Victim Questionnaire". *Contemporary Educational Technology* 13(3), ep310.
- Ambidekster. (2018). *Klikni za sigurnost – projekt usmjeren prevenciji nasilja nad djecom*. Dostupno na: <http://www.ambidekster.hr/hr/programi-i-projekti/klikni-za-sigurnost-projekt-usmjeren-prevenciji-nasilja-nad-djecom/>
- Babić Čikeš, A., Milić, M., Šincek, D. i Tomašić Humer, J. (2016). *Priručnik za prevenciju nasilja preko interneta*. Osijek: Filozofski fakultet.
- Balaž Gilja, A., i Tutić Grokša, I. (2021). Nasilje među djecom – doprinos pravnih propisa rješavanju socijalnog problema. *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, 55(107), 2021.
- Batori, M., Ćurlin, M., i Babić, D. (2020). Nasilje putem interneta među adolescentima. *Zdravstveni glasnik*. 6(1), 104-114.
- Bilić, V., Buljan Flander, G. i Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Bilić, V. (2014). Correlates and outcomes of cyberbullying and cybervictimization. U: M. Orel (Ur.), *The new vision of future technologies* (str. 71-84). Ljubljana: Eduvision
- Buljan Flander, G., Dugić, S. i Handabaka, I. (2015). Odnos elektroničkog nasilja, samopoštovanja i roditeljskih čimbenika kod adolescenata. *Klinička psihologija*, 8 (2), 167-180.
- Centre for Education Statistics & Evaluation (2017). *Anti-bullying interventions in schools – what works?* Dostupno na: https://antibullying.nsw.gov.au/media/documents/Anti-Bullying-in-Schools_What-Works.pdf
- Chan, S., Ang J., Khader, M., Tan E., (2012). Understanding 'Happy Slapping'. *International Journal of Police Science and Management* 14(1), 42-57. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/273216016_Understanding_'Happy_Slapping
- Društvo „Naša djeca“ Maksimir. (2019). *Surfajmo odgovorno*. Preuzeto s: <http://www.dndmaksimirzg.hr/news/detail/237/18.11.2019>
- Đuraković, S.J., Šincek, D. i Tomašić Humer, J. (2014). Prikaz skale doživljavanja/činjenja nasilja preko interneta i rezultata primjene te skale na vinkovačkim srednjoškolicima. *Život i škola*, LX (32), 61-73.
- Farrell, A. D. i Flannery, D. J. (2006). Youth violence prevention: Are we there yet? *Aggression and Violent Behavior*, 11(2), 138-150. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2005.07.008>
- Hinduja, S. i Patchin, J. W. (2015). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying* (2nd edition). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Hodak Kodžman, I., Velki, T., i Cakić, L. Izloženost djece starije školske dobi elektroničkom nasilju. *Život i škola*, br. 30 (2/2013), god. 59., str. 110-128.
- Hrabri telefon. (2017). *Hrabri čuvari*. Dostupno na: <https://udruga.hrabritelefon.hr/novosti/provedene-educacije-za-nastavnike-strucne-suradnike-u-sklopu-projekta-hrabri-cuvari-2/>
- Jeleč, V., Buljan Flander, G., Raguž, A. Prijatelj, K., i Vranjican, D. (2020). Elektroničko nasilje među djecom i mladima: Pregled preventivnih programa. *Psihološke teme*, 29 (2020), 2, 459-481.

Lisičar, H. (2021). Pravni aspekti zaštite maloljetnika u elektroničkim medijima. U D. Hrabar (ur.), *Prava djece* (str. 98-117). Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Meštorović, I. (2021). *Vršnjačko elektroničko nasilje na društvenim mrežama – usporedba učenika ruralnih i gradskih škola*. Diplomski rad. Filozofski fakultet. Odsjek za pedagogiju, Sveučilište u Zagrebu.

Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti (2004). *Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.

Ministarstvo socijalne politike i mladih (2014). *Nacionalna strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine*. Zagreb: Ministarstvo socijalne politike i mladih.

Ministarstvo unutarnjih poslova (2022). Selfies, sexting, web kamere, iznuda prisila. Dostupno na mrežnim stranicama Ministarstva unutarnjih poslova: <https://mup.gov.hr/online-prijave/online-prijava-zlostavljanja-djeteta-red-button/zlostavljanje-putem-interneta/selfies-sexting-web-kamere-iznuda-prisila/281702>

Odrastanje na internetu: Kako vratiti sigurnost u djetinjstvo? (2020). Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba. Dostupno na mrežnim stranicama: <https://www.poliklinika-djeca.hr/aktualno teme/odrastanje-na-internetu-kako-vratiti-sigurnost-u-djetinjstvo-2/>

Opačić, A., Jovović, I., Radat, K., i Majstorić K. (2021). Iskustva mladih na internetu: Korištenje interneta i nasilje na internetu. Rezultati istraživanja. Dostupno na mrežnim stranicama Udruge LET: <https://udrugale.hr/wp-content/uploads/2021/06/Iskustva-mladih-na-internetu.pdf>

Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba. Izloženost djece zlostavljanju putem interneta. Posjećeno na mrežnim stranicama Poliklinike za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, 19.04.2022: <https://www.poliklinika-djeca.hr/istrazivanja/izlozenost-djece-zlostavljanju-putem-interneta/>

Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba. Istraživanje o iskustvima i ponašanjima djece na internetu i na društvenoj mreži Facebook. Posjećeno na mrežnim stranicama Poliklinike za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, 19.04.2022: <https://www.poliklinika-djeca.hr/istrazivanja/istrazivanje-o-iskustvima-i-ponasanjima-djece-na-internetu-i-na-drustvenoj-mrezi-facebook-2/>

Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba (2019). Rezultati nacionalnog istraživačkog projekta „Društvena online iskustva i mentalno zdravlje mladih“. Dostupno na mrežnim stranicama Poliklinike za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba: <https://www.poliklinika-djeca.hr/istrazivanja/rezultati-nacionalnog-istrazivackog-projekta-drustvena-online-iskustva-i-mentalno-zdravlje-mladih/>

Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba (2020). Odrastanje na internetu: Kako vratiti sigurnost u djetinjstvo? Dostupno na mrežnim stranicama Poliklinike: <https://www.poliklinika-djeca.hr/aktualno teme/odrastanje-na-internetu-kako-vratiti-sigurnost-u-djetinjstvo-2/>

Pravobraniteljica za djecu (2022). *Izvešće o radu pravobraniteljice za djecu za 2021. godinu*. Dostupno na mrežnim stanicama Pravobraniteljice za djecu: <http://dijete.hr/docs/IZVJESCE%20O%20RADU%20PRAVOBRANITELJICE%20ZA%20DJECU%202021.pdf>

Pravilnik o načinu postupanja odgojno-obrazovnih radnika školskih ustanova u poduzimanju mjera zaštite prava i učenika te prijave svakog kršenja tih prava nadležnim tijelima. *Narodne novine*, 132/2013.

Pravobraniteljica za djecu (2022). *Djeca na čekanju: dječja prava u vrijeme pandemije 2020-2021*. Prilog Izvešću pravobraniteljice za djecu 2021. Dostupno na mrežnim stranicama: file:///C:/Users/User/Downloads/DJECA%20NA%20CEKANJU-DJECJA%20PRAVA%20U%20VRIJEME%20PANDEMIJE%202020.-2021_prilog%20Izvjescu%20pravobraniteljice%20za%20djecu.pdf

Radat, K., Miljenović, A., Breitenfeld, D., Jovović, I., Hundrić, V., i Đura, Lj. (2015). Ovisnost! Što znamo o tome? Dostupno na mrežnim stranicama Društva za socijalnu podršku: <http://www.drustvo-podrska.hr/publikacije/>

Rivers, I., Duncan, N. i Besag, V. E. (2007). *Bullying: A handbook for educators and parents*. Greenwood Publishing Group.

Schultze-Krumbholz, A. i Scheithauer, H. (2010). Students' perception of cyberbullying and prevention and intervention strategies – results from German pilot study. E-Youth 2010 *Balancing between opportunities and risks?* Antwerp, 27.28 May 2010.

Snakenborg, J., Van Acker, R. i Gable, R. A. (2011). Cyberbullying: Prevention and intervention to protect our children and youth. Preventing School Failure. *Alternative Education for Children and Youth*, 55(2), 88-95. <https://doi.org/10.1080/1045988X.2011.539454>.

Strabić, N. i Tokić Milaković, A. (2016). Elektorničko nasilje među djecom i njegova usporedba s klasičnim oblicima vršnjačkog nasilja. *Kriminologija i socijalna integracija* 24 (2), 166-183.

Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 26(3), 277–287. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2009.11.014>

Udruga LET (2021). *Vršnjačko elektroničko nasilje cyberbullying*. Dostupno na: <https://udruga-let.hr/wp-content/uploads/2021/05/Edukacijski-priruc%CC%8Cnik-Cyberbullyinga-24-str.-20210525-WEB.pdf>

Ujedinjeni narodi (1989). *Konvencija o pravima djeteta*. Ujedinjeni narodi.

Ujedinjeni narodi (2021). *Opći komentar br.25: Prava djece u odnosu na digitalno okruženje*. Dostupno na mrežnim stranicama Ujedinjenih naroda: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC/C/GC/25&Lang=en

Ured UNICEF-a za Hrvatsku (2022). Više od 30 tisuća sudionika na 5. Danima medijske pismenosti. Posjećeno na mrežnim stranicama UNICEF Hrvatska 12.05.2022. : <https://www.unicef.org/croatia/mediji/vi%C5%A1e-od-30-tisuca-sudionika-na-5-danima-medijske-pismenosti>

Vejmelka, L., Strabić, N. i Jazvo M. (2016). Online aktivnosti i rizična ponašanja adolescenata u virtualnom okruženju. *Druš. Istraž. Zagreb*. 26 (1), 59-78.

Vidance, I., i Štelcer, L. (2019). *Priručnik o prevenciji vršnjačkog i elektroničkog nasilja*. U: Ramljak, T. (ur.) Centar za nestalu i zlostavljaju djecu. Dostupno na: <https://sini.hr/wp-content/uploads/2019/08/Prirucnik-o-prevenciji-vrsnjackog-i-elektronickog-nasilja.pdf>

Vijeće Europe (2016). *Strategija Vijeća Europe za prava djeteta (2016.-2021.)*. Vijeće Europe.

Vijeće Europe (2019). *Preporuka CM/Rec (2018)7 Odbora ministara državama članicama o smjernicama za poštivanje, zaštitu i ostvarivanje prava djeteta u digitalnom okruženju*. Vijeće Europe.

Vlada Republike Hrvatske (2020). *Akcijski plan za prevenciju nasilja u školama za razdoblje od 2020. do 2024. godine*. Vlada Republike Hrvatske.

Willard, N. (2007). *Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression, Threats and Distress*. Champaign. Research Press.

Zakon o socijalnoj skrbi (2022). *Narodne novine*, 18/22.

Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. *Narodne novine*, br. 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11,5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17.

LET je neprofitna udruga koja teži unapređenju kvalitete života ranjivih skupina u hrvatskom društvu osmišljavajući i provodeći javnozdravstvene programe i pružajući socijalne usluge utemeljene na potrebama svojih korisnika.

Popis djelatnosti udruge LET uključuje provedbu programa smanjenja štete, razvoj zdravstvenih i socijalnih programa, rad s mladima, pružanje savjetodavne pomoći i skrb o bolesnim i ranjivim skupinama, zaštita ljudskih prava itd.

Kontakt:

Udruga za unapređenje kvalitete življenja LET
Sjedište: Ratarska 7, 10 110 Zagreb, Hrvatska
Tel/fax: +385 1 5803 726
e-mail: let@udruga-let.hr
www.udruga-let.hr
www.samohrani.com